

De ie-ij-regel als didactisch hulpmiddel in het ies-gebied

De inzet van het Nedersaksisch om het leren van spelambigue woorden met ei of ij in het basisonderwijs te scaffolden onderzocht.

Willemijn Zwart, 26 april 2017

			
blie	wien	knien	glier'n
			
tied	pries	boerderie	schier'n
			
ried'n	ies	vrie	riek
			
batterie	riest	zwien	zwieg'n

Colofon

Naam: Willemijn Zwart

Studentnummer: 3213684

Type werkstuk: Ma-scriptie

Cursuscode: NEMD08006

Cursusnaam: Ned-Afstudeerproject Nederlands deeltijd

Studiebelasting: 15 ECTS

Eerste begeleider: Jacomine Nortier

Tweede begeleider: Sterre Leufkens

Afronding gepland in: blok 4 - 2016-2017

De in deze scriptie opgenomen staaf- en cirkeldiagrammen zijn ontworpen met behulp van het enquêteprogramma SurveyMonkey (zie www.surveymonkey.com). De afbeeldingen op de voorkant van deze scriptie zijn emoji afkomstig van <https://emojikeyboard.org>.

Abstract

Circa 15% van de basisschoolleerlingen in Nederland groeit op in een omgeving waarin een Nedersaksisch regiolect gesproken wordt. Met name fonologische kenmerken van het Nedersaksisch zijn nog volop aanwezig in deze regiolecten. Een van de fonologische kenmerken is de uitspraak van de ij uit het Standaardnederlands als ie (IPA: /i/). Hierdoor kunnen leerlingen in het Nedersaksische taalgebied de regel “Hoor je in de streektaal een ie, dan schrijf je een ij” (de ie-ij-regel) gebruiken.

In dit onderzoek is gekeken in hoeverre zowel bestaande spellingmethoden, taalmethoden en streektaalleermiddelen als docenten werkzaam in het Nedersaksisch taalgebied deze regel gebruiken om leerlingen te scaffolding bij het spellen van woorden met ei en ij. In geen van de onderzochte methoden wordt deze ie-ij-regel hiervoor ingezet. Een enquête onder basisschooldocenten in het Nedersaksisch taalgebied (N=44) laat zien dat methoden hiermee achterlopen op de bestaande lespraktijk. 16% van de docenten in het Nedersaksisch taalgebied gebruikt de ie-ij-regel (soms) in het onderwijs over spelambigue woorden met ei en ij. Dit terwijl vier op de tien docenten in het Nedersaksisch gebied zich niet bewust zijn van de uitspraak van de ij als /i/ in de streektaal.

Hierom het advies aan methodemakers de ie-ij-regel in het Nedersaksisch taalgebied onderdeel te maken van de didactiek met betrekking tot de spelling van spelambigue woorden met ij of ei, in taalmethoden en streektaalleermiddelen lessen over de klanken van streektalen op te nemen en op lerarenopleidingen aandacht aan dit voor het onderwijs relevante kenmerk van het Nedersaksisch te besteden.

Steekwoorden: basisonderwijs, didactiek, etymologisch spellingprincipe, interferentie, Nedersaksisch, spelambigu, spelling, streektaal.

Inhoudsopgave

Voorwoord	6
1. Introductie	7
1.1. Spelambigue woorden	7
1.2. Herkomst en didactiek van spelambigue woorden.....	8
1.3. Leeswijzer.....	9
2. Theoretisch kader	11
2.1. Het Nedersaksisch	11
2.2. De ij als /i/ in het Nedersaksisch	11
2.3. Uitvlakkingsprocessen in het Nedersaksisch	15
2.4. Bidialectaal opgroeien en schoolsucces.....	18
2.5. Interferentie inzetten voor het taalonderwijs.....	19
2.6. Conclusie.....	21
3. Probleemstelling en onderzoeksvragen	23
3.1. Probleemstelling	23
3.2. Onderzoeksvragen.....	23
4. Methode en materiaal	25
4.1. Leermiddelen: methode.....	25
4.2. Leermiddelen: materiaal.....	26
4.3. Enquête: opbouw	28
4.4. Enquête: verspreiding en respondenten	29
5. Resultaten	31
5.1. Resultaten leermiddelen.....	31
5.2. Resultaten enquête.....	34
6. Discussie	38
6.1. Spellingmethoden	38
6.2. Taalmethoden	39
6.3. Streektaalleermiddelen.....	40
6.4. Docenten	41
6.5. Probleemstelling: conclusie.....	42
7. Conclusie	43

Literatuurlijst	46
Bijlagen	56

Voorwoord

September 2015 startte ik als docent/onderzoeker taaldidactiek aan Saxion Hogescholen. Ik ontmoette daar Ben Snijders, een oude rot in het vak. In die tijd volgde ik aan de Universiteit Utrecht de module *Mensen plaatsen met taal*, onder leiding van Sjef Barbiers, waarin veel aandacht was voor taalvariatie. Toen Ben daar eenmaal lucht van kreeg, waren de anekdotes over het Twents niet van de lucht. Hij was het dan ook, die mij bewust maakte van het uitspraakverschil tussen de ij en de ei in die streektaal. Deze opmerking vormde voor mij het startpunt voor mijn interesse in de meerwaarde van streektaal voor het taalonderwijs, en daarmee voor deze scriptie.

Willemijn Zwart

(Enschede, 26 april 2017)

1. Introductie

1.1. Spelambigue woorden

In het basisonderwijs leren kinderen woorden met de lettertekens ‘ei’ en ‘ij’ spellen. In de doorlopende leerlijn taal worden woorden met deze lettertekens ‘spelambigu’ genoemd.

“Spelambigue woorden (...) zijn woorden die op twee manieren gespeld kunnen worden, omdat de klank geen uitsluitel geeft. Twee lettertekens representeren één klank.” (Expertgroep Doorlopende Leerlijnen 2008: 18)

Spelambigue woorden zijn bijvoorbeeld woorden met ei, ij, au of ou. Het woord ‘homofonen’ dekt hier de lading niet, omdat het woord homofoon suggereert dat beide woorden (met ei of met ij; met au of met ou) bestaande woorden zijn. Dit soort woordparen bestaan wel (wei en wij; rauw en rouw), maar bij de meeste woorden met ei, ij, au of ou is dit niet het geval.

Illustratief voor hoe moeilijk het spellen van deze spelambigue woorden gevonden wordt, is de indeling op niveau 2F in de doorlopende leerlijn taal (Expertgroep Doorlopende Leerlijnen 2009: 20). Dit niveau, ook wel het maatschappelijk niveau genoemd, is het streefniveau op de basisschool en het referentieniveau voor mbo-1, vmbo-kgt-4, havo-3 en vwo-2. Dat betekent niet dat leerlingen op dat niveau alle spelambigue woorden goed moeten kunnen spellen. Het niveau van beheersing dat op dit moment gehaald zou moeten worden, wordt als volgt omschreven:

“Beheersing: 75% van alle leerlingen in de leeftijdsgroep/niveaugroep heeft een kans van 80% goed.” (Expertgroep Doorlopende Leerlijnen 2008: 20)

Dit suggereert dat ondanks acht tot twaalf jaar onderwijs de meeste leerlingen de spelling van spelambigue woorden nog niet volledig beheersen. In het basisonderwijs

wordt dan ook veel tijd besteed aan deze woorden. Ze worden als weetwoorden behandeld, die leerlingen via inprenting moeten leren spellen.¹ (Huizenga & Robbe 2013: 252-258; Huizenga 2010: 33; Beernink, van Koeven & Vreman 2010: 289-292)

1.2. Herkomst en didactiek van spelambigue woorden

De Nederlandse spelling is gebaseerd op drie grondbeginselen.

1. Het beginsel van de standaarduitspraak. We spellen een woord met de klanken die we horen in de standaarduitspraak van dat woord. We schrijven niet taaïd of tied, maar tijd.

2. Beginsel van de gelijkvormigheid. We spellen een woord of woorddeel zo veel mogelijk op dezelfde wijze. We schrijven tijd altijd met een /d/: tijden, tijdig, tijd.

3. Beginsel van de etymologie. De spelling van een woord wordt soms bepaald door zijn herkomst. We schrijven tijd met een /ij/ en niet met een /ei/ omdat in het verleden de /ij/ werd uitgesproken als een /ie/.² (Beernink, van Koeven & Vreman 2010: 289, gebaseerd op Permentier 2005).

Deze grondbeginselen zijn weliswaar het wetenschappelijk fundament voor de Nederlandse spelling, maar ze worden niet rechtstreeks ingezet in het basisonderwijs. Op basis van deze grondbeginselen worden principes en vervolgens spellingregels geformuleerd, die de basis vormen voor het ontwikkelen van een spellingdidactiek (Beernink, van Koeven & Vreman 2010, 289). Zo wordt bij spelambigue woorden op basis van het derde grondbeginsel (de etymologische herkomst) het etymologisch spellingprincipe gebruikt, waarbij dus verondersteld wordt dat al deze woorden

¹ Overigens vallen woorden met suffixen als -lijk, -heid en -teit hier niet onder. Hierbij geldt het morfologisch spellingprincipe waarbij een bepaald suffix correspondeert met een bepaalde spelling. (Expertgroep Doorlopende Leerlijnen 2008: 19)

² Let op de interne tegenstrijdigheid hier: onder punt 3 staat dat de 'ij' in het verleden als ie uitgesproken werd, maar onder punt 1 staat dat dit nu nog het geval is. Overigens kiest een volgende oplage van het Groene Boekje voor een elegantere uitdrukking: "We schrijven *zei* anders dan *zij* omdat die woorden in ouder Nederlands verschillend uitgesproken worden" (Permentier 2007).

‘weetwoorden’, ‘afspraakwoorden’ of ‘inprentwoorden’ zijn. (Huizenga & Robbe 2013: 252-258; Huizenga 2010: 33; Beernink, van Koeven & Vreman 2010: 289-292) Dat wil zeggen: woorden waarvan leerlingen het woordbeeld moeten automatiseren, bijvoorbeeld door visuele inprenting, met behulp van flitskaarten en (eventueel digitaal) overschrijven (Beernink, van Koeven & Vreman 2010: 291). Terecht wordt opgemerkt dat onder andere voor dyslectische leerlingen dit inprenten van spelambigue woorden problematisch is (idem: 292). Daarnaast is het inprenten van woorden een cognitief inspannende en tijdrovende bezigheid, in een als overvol ervaren programma. Alleen al daarom is het idee dat de spelling van een deel van de spelambigue woorden mogelijk op een andere, minder tijdrovende manier aangeleerd kan worden het onderzoeken waard.

De realisatie van ‘ij’ als /i³ in de Nedersaksische streektaalen biedt kansen hiervoor. Al in 1982 noemde Hagen dit punt als voorbeeld van interferentie tussen streek- en standaardtaal met meerwaarde voor het taalonderwijs. Docenten zouden de uitspraak van de ij in de streektaal kunnen gebruiken om leerlingen te helpen dit letterteken van de ei te onderscheiden (Hagen 1982: 93). De mate waarin dit momenteel gebeurt wil ik graag verkennen door middel van deze scriptie. Immers, zoals ook Dorren (2016) beargumenteerd heeft, de meertalige bagage van leerlingen is helaas nog te vaak een onontgonnen hulpbron in het taalonderwijs.

1.3. Leeswijzer

Op deze introductie (1. Introductie) volgt een theoretisch kader (2. Theoretisch kader) waarin vanuit een taalkundig perspectief gekeken wordt naar de relatie tussen de spelling van ij in het Standaardnederlands en de uitspraak van dit letterteken in het Nedersaksisch. Dit theoretisch kader mondt uit in de probleemstelling van dit onderzoek en de bijbehorende vier onderzoeksvragen (3. Probleemstelling en onderzoeksvragen). In het volgende deel (4. Methode) wordt behandeld welke

³ Vaak: /i:/, maar dit doet voor het onderzoek niet ter zake. Daarom wordt hier van /i/ gesproken. Hier wordt de fonetische weergave /i/ gebruikt, maar in de ie-ij-regel wordt het letterteken ie ingezet, omdat leerlingen en docenten in het basisonderwijs niet of beperkt bekend zijn met de fonetische notering van deze klank.

methode en welk materiaal gebruikt wordt om deze onderzoeksvragen te beantwoorden. Daarna worden de resultaten van dit onderzoek kort gepresenteerd (5. Resultaten) en in samenhang met het theoretisch kader besproken (6. Discussie). Ten slotte is dit onderzoek op hoofdlijnen opgenomen in de conclusie (7. Conclusie).

2. Theoretisch kader

In paragraaf 2.1. wordt het Nedersaksisch als taal kort geïntroduceerd. In paragraaf 2.2. wordt stilgestaan bij de representatie van de ij als /i/ in het Nedersaksisch. Vervolgens wordt in paragraaf 2.3. gekeken naar uitvlakkingsprocessen in het Nedersaksisch en de regiolectvorming. Hoe waarschijnlijk is het dat een taalkenmerk als de representatie van de ij als /i/ overeind blijft? In paragraaf 2.4. wordt stilgestaan bij de effecten van meertalig opgroeien op het schoolsucces. In paragraaf 2.5. wordt een voorbeeld besproken van interferentie tussen streektaal en standaardtaal die ingezet wordt voor het taalonderwijs. In paragraaf 2.6. worden de conclusies op basis van paragraaf 2.1 tot en met 2.5. kort samengevat. Deze paragraaf vormt daarmee de aanleiding voor de probleemstelling van dit onderzoek.

2.1. Het Nedersaksisch

In grote delen van Nederland wordt naast Nederlands ook Nedersaksisch gesproken. Dit Nedersaksisch - in oudere uitgaven vaak met de term ‘Saksisch’ aangeduid (zie bijvoorbeeld Rijpma & Schuringa 1917) - omvat de streektalen van Groningen, Drenthe, Overijssel, de Stellingwerven (Friesland), de Achterhoek, de Veluwe en Urk (Rijpma & Schuringa 1917: 24; Herweijer & Jans 2009: 2; Bloemhoff et al. 2008: 54; Bennis 2009: 172-173).

Het Nedersaksisch is geen gestandaardiseerde taal, noch zijn de regionale varianten van het Nedersaksisch (zoals het Twents of het Stellingwerfs) dat. Desondanks worden het Nedersaksisch wel enkele onderscheidende kenmerken toegedicht. Een van deze kenmerken is de realisatie van de ij uit het Standaardnederlands als /i/ (Bloemhoff 2008a: 108).

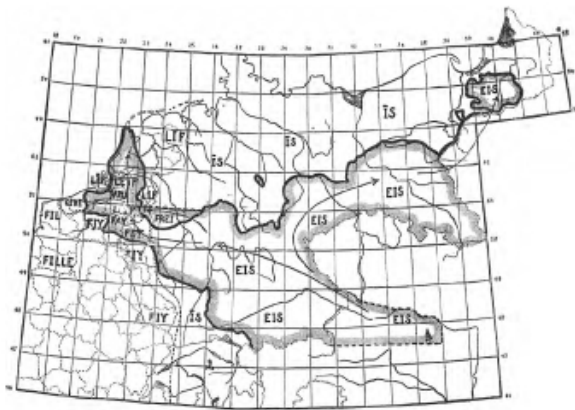
2.2. De ij als /i/ in het Nedersaksisch

- (1) Zien blie'e k'nien löp vrie op mien boerderie. (Twents)
zijn blije konijn loopt vrij op mijn boerderij
'Zijn blije konijn loopt vrij op mijn boerderij.'

- (2) Ne meid leidt de geit noar de wei. (Twents)
 een meid leidt de geit naar de wei
 ‘Een meid leidt de geit naar de wei.’

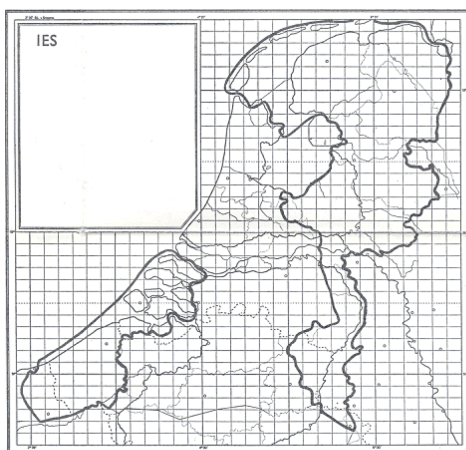
In voorbeeld (1) is de zien dat het letterteken ij uit het Standaardnederlands wordt gerealiseerd als ie in het Twents. Dit geldt niet voor woorden met het letterteken ei, zoals te zien is in voorbeeld (2).

Het gebied waar ‘ij’ als /i/ gerealiseerd wordt is in de vorige eeuw verschillende keren in kaart gebracht, onder andere door van Ginneken (1934), Weijnen (1966), Daan en Francken (1973) en Goossens en Taeldeman (1998-2005).

KAART 5

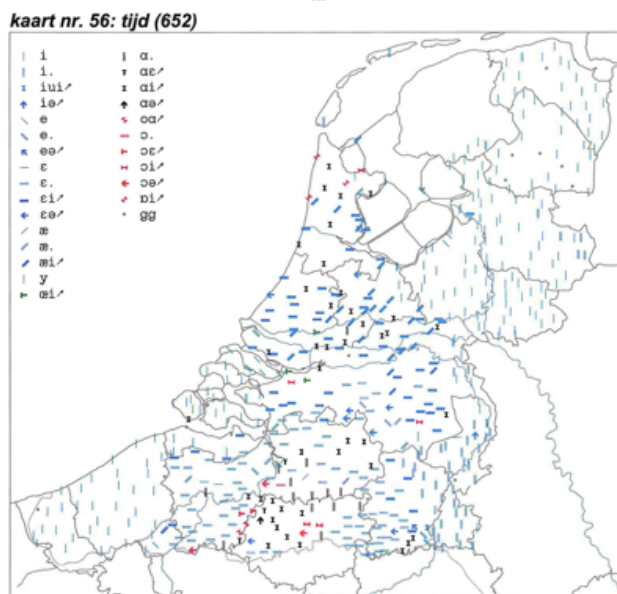
Figuur 1. Diftongeringsparallelle: ijs – ies, lijf – lief, fille – fej (van Ginneken 1934: 295; via Kruijzen & van der Sijs 2014)

Figuur 2. Kaart ijs gerealiseerd als ies (Weijnen 1966: buiten de tekst 15; via Kruijzen & van der Sijs 2014).

Figuur 3. Kaart 14, realisaties van ‘gelijk’ (Daan & Francken 1973: *4; via Kruijssen & van der Sijs 2014).

Figuur 4. Kaart 56, realisaties van ‘tijd’ (Goossens & Taeldeman 1998-2005: deel 3; via Kruijssen & van der Sijs 2014).

In figuur 1. staan de representaties van de woorden ‘ijs’ en ‘lijf’ centraal. Van Ginneken heeft hierbij niet alleen naar het Nederlandse taalgebied gekeken, maar ook Duitsland, Noord-Frankrijk en een deel van het huidige Polen meegenomen. Hieruit blijkt dat niet alleen in grote delen van Nederland (grofweg de provincies Friesland,

Groningen, Drenthe, Overijssel, Limburg en Zeeland en delen van Gelderland, maar ook in Noord-Duitsland en Noord-Polen de /i/ in de streektaal voorkomt in de woorden ‘ijs’ en ‘lijf’. (van Ginneken 1934)

Ook de door Weijnen getekende ijs/ies-isoglosse (figuur 2.) laat zien dat niet alleen in het Nedersaksische taalgebied, maar ook in delen van (Nederlands en Belgisch) Limburg, Zeeland en West-Vlaanderen de ‘ij’ als /i/ gerealiseerd wordt. (Weijnen 1966: buiten de tekst 15)

In de Atlas van de Nederlandse Klankontwikkeling is gekozen voor het woord ‘gelijk’, omdat het woord ‘pijn’ vaak door ‘zeer’/’zere’ vervangen werd in Oost-Nederland. (Daan & Francken 1977: 80-81). Op basis van dit woord werd de kaart weergegeven in figuur 3. samengesteld. Hoewel hier geen isoglosse getekend is, lijkt het gebied overeen te komen met het ies-gebied zoals weergegeven in figuur 1. en 2.

In de fonologische atlas van de Nederlandse dialecten (de FAND), samengesteld op basis van de data uit het Goeman-Taeldeman-Van Reenen-project, staat onder andere het woord ‘tijd’ opgenomen (Goossens & Taeldeman 1998-2005). De representaties van dit woord in de verschillende dialecten zijn te zien in de kaart die in figuur 4. is opgenomen. Ook hier ontbreekt een isoglosse, maar lijkt het gebied overeen te komen met het ies-gebied zoals weergegeven in figuur 1. en 2.

Alle vier de kaarten ondersteunen dus het beeld dat in het Nedersaksische taalgebied (Groningen, Drenthe, Stellingwerven, Overijssel, Nedersaksische delen van Gelderland) de ij als ie uitgesproken wordt.

Hoewel alle vier de besproken kaarten uit de vorige eeuw komen, mag aangenomen worden dat in de streektalen in het Nedersaksische taalgebied de ‘ij’ in de streektaal nog steeds als /i/ gerepresenteerd wordt, zeker als er bij deze /i/-realisatie sprake is van een *Ortsloyautät* (de term is van Klaus Mattheier 1985, via Van Keymeulen 2008). Dit is het fenomeen dat de eigen uitspraak een betekenisvol en onderscheidend onderdeel van de regionale identiteit is, waardoor een harde isoglosse ontstaat. (Van Keymeulen 2008: 227) Recentere uitgaven ondersteunen de conclusie

dat de Nederlandse ‘ij’ ook in de 21ste eeuw vrijwel⁴ altijd als /i/ uitgesproken wordt in het Nedersaksisch taalgebied. (Nijen Twilhaar 2003: 32; Bloemhoff 2008a: 108; Bloemhoff 2009: 4) De afgrenzing van dit gebied wordt de ies/ijs-grens genoemd en begrenst het Nedersaksische taalgebied aan de west- en zuidgrens (Bloemhoff: 2008a, 108).⁵

2.3. Uitvlakkingsprocessen in het Nedersaksisch

Hoewel het Nedersaksisch minder dan in het verleden de voertaal in de regio is, weten we dat jongeren in het Nedersaksische taalgebied de streektaal nog veel in hun omgeving horen. Op basis van een telefonische steekproef komt Bloemhoff tot de conclusie dat van de 3.035.000 inwoners van het Nedersaksische taalgebied 2.152.000 inwoners het Nedersaksisch nog beheersen. 1.605.000 inwoners gebruiken deze taal ook actief. (Bloemhoff 2005) Dit onderzoek richtte zich niet op kinderen, maar men kan aannemen dat een grote minderheid van de circa 216.000 basisschoolkinderen⁶ (DUO 2016) in het Nedersaksisch taalgebied de taal in elk geval om zich heen hoort spreken, bijvoorbeeld door grootouders, op de voetbal of bij de carnavalsvereniging.

Wel blijft het gebruik van de taal door ouders tegen hun kinderen achter, waardoor de beheersing van het Nedersaksisch onder jongeren afneemt (Bloemhoff 2008b: 312;

⁴ Twee van de weinige uitzonderingen waarbij de Nederlandse ij ook in de streektaal als ij uitgesproken wordt, zijn ‘schijt’ en ‘chagrijnig’ (‘saggerijnig’) (Bloemhoff 2009: 4), maar dit soort uitzonderingen uit het hoofd leren is aanmerkelijk minder werk dan het inprenten van alle woorden met ei en/of ij.

⁵ Overigens wordt ook in het West-Vlaams de ‘ij’ als /i:/ gerealiseerd. (Paardekooper 1965: 60; Van Keymeulen 2008: 228, o.b.v. Taeldeman 1989) en wordt in het televisie-Vlaams de ij anders uitgesproken dan in het televisie-Nederlands (Bennis 2009: 186); daarbij is in figuur 1. tot en met 4. te zien dat er deze isoglosse misschien wel de west- maar zeker niet de zuidgrens van het Nedersaksisch bepaalt; het ies-gebied loopt immers door tot in Limburg, terwijl de Limburgse streektalen niet tot het Nedersaksisch gerekend worden.

⁶ Op 1 oktober 2015 stonden 215.915 leerlingen ingeschreven in het basisonderwijs in de provincies Groningen, Drenthe, Overijssel, Urk (Flevoland), Oost- en West-Stellingwerf (Friesland) en Gorssel, Lochem, Neede, Borculo, Eibergen, Groenlo, Lichtenvoorde, Winterswijk, Aalten, Wisch, Dinxperlo, Gendringen, Doetinchem, Hummelo en Keppel, Doesburg, Steenderen, Hengelo, Zelhem, Vorden, Zutphen, Warnsveld, Ruurlo, Angerlo (Gelderland). De selectie van plaatsen is gebaseerd op de selectie zoals gehanteerd in de taaltelling Nedersaksisch van Bloemhoff (2005: 20-21). In Nederland als geheel stonden op 1 oktober 2015 1.443.068 leerlingen ingeschreven (DUO 2016).

Lange 2007; Harmsen 2014; Maas 2014). Dit fenomeen is overigens niet nieuw. Sassen merkte in 1953 al op dat velen verwachtten dat de dialecten in ons land bij gebrek aan overdracht aan de jongste generatie snel uit zouden sterven, of in elk geval zouden uitvlakken, (Sassen 1953: 21) net als Bezoen en van Ginneken respectievelijk een en twee decennia eerder ook vermoedden (Bezoen 1948: 65; van Ginneken 1934-5). Dit soort taalverandering is niet ongebruikelijk. Talen zijn immers dynamische systemen. (Appel et al. 2002).

Uitvlakkingsprocessen tussen lokale varianten van de streektaal vinden inderdaad plaats, wat leidt tot het ontstaan van regiolecten⁷ (Boers 1993; 1990: 84). Dit uitvlakken gebeurt onder invloed van de standaardtaal (verticaal contact, Auer et al. 2011: 15) en door contacten met naburige taalvarianten (horizontaal contact, ibidem), onder andere door de groeiende mobiliteit (Janssens & Marynissen 2008: 181; Reker 1983). Dominant zijn momenteel de verschuivingen richting het Standaardnederlands. (Hoppenbrouwers 1990: 10).

Wel is opvallend dat niet alle taaldomeinen even gevoelig zijn voor de invloed van dit verticale taalcontact. De uitvlakkingsprocessen vinden vooral plaats op het gebied van morfologie (Harmsen, 2014; Hottenhuis 1993) en lexicon (Harmsen 2014). Fonologische kenmerken lijken minder gevoelig voor deze uitvlakkingsprocessen.

Hans Gerritsen, voorzitter van de Stichting Overkoepelende Nedersaksische Talen (SONT), haalde onlangs in dit verband de term ‘brakwater Gronings’⁸ aan, waarmee hij doelde op de streektaal ontdaan van veel taaleigen woorden en morfologische

⁷ Hoppenbrouwers (1990) verstaat onder regiolect het continuüm van tussentaalvormen dat het hele gebied tussen dialect en standaardtaal omvat. Voor het Nedersaksisch ligt dat wat ingewikkelder, omdat we het Nedersaksisch sinds de erkenning als minderheidstaal in Nederland niet langer als een dialect van het Standaardnederlands, maar als een eigen taal beschouwen. Desondanks gebruik ik de term regiolect voor de taalvarianten tussen het Nedersaksisch en het Standaardnederlands in, omdat het in dit geval wel gaat over taalvormen die door contact tussen deze twee taalsystemen ontstaan. (Bennis 2009: 171 noemt het ‘Tweets’ een voorbeeld van een regiolect; zie ook Kehrein 2012: 18)

⁸ Hans Gerritsen noemt als naamgever de acteur en zanger Marcel Hensema.

kenmerken, maar wel uitgesproken met de Nedersaksische klanken. Brakwater Gronings is dus:

“een soort Gronings dat een verbasterd Nederlands is met Groningse klankkleur, het inslikken van N-nen, en een enkel oorspronkelijk en veelvoorkomend woord. Het is dan een vorm van Nedersaksisch die gevoelsmatig nog wel herinneringen oproept, maar die nauwelijks meer met Nedersaksisch van doen heeft.” (Gerritsen 2017)

Het adjectief ‘brakwater’ kan natuurlijk ook gebruikt worden om een op dezelfde wijze verbasterde variant van het Twents aan te duiden als brakwater Twents.

(3) Wie heb-‘m ‘n kruuwaag’n met ui'n. (brakwater
wij hebben_{1-pl} een kruiwagen met uien Twents)⁹
Wij hebben een kruiwagen met uien.

(4) Wie heb-‘t ‘n skoefkoar met siepel. (Twents)
wij hebben_{1-pl} een kruiwagen met uien
Wij hebben een kruiwagen met uien.

In voorbeeld (3) is te zien hoe in brakwater Twents eigen lexicon van het Twents (skoefkoar, siepel, zie voorbeeld (4)) vervangen is door Nederlandse woorden (kruuwaag’n, ui’n), maar deze woorden met de Twentse fonetische kenmerken gerealiseerd worden (‘wie’ in plaats van ‘wij’, ‘kruu’ in plaats van ‘krui’, het inslikken van de sjwa in ‘heb’n’, ‘waag’n’ en ‘ui’n’). Ook de andere vervoeging van het werkwoord valt op: in plaats van het Twentse suffix –t voor de 1-PL (wie heb’t),

⁹ Gebruikte afkortingen en betekenissen in de glossering:

1 = 1ste persoon; pl: pluralis

f = feminine; m = masculine; n = neuter

Deze glossering is gebaseerd op <https://www.eva.mpg.de/lingua/resources/glossing-rules.php>.

wordt het Nederlandse suffix –en met een Twentse uitspraak (‘m) gerealiseerd (wie heb’m).

2.4. Bidialectaal opgroeien en schoolsucces

In het verleden werd gedacht dat dialect spreken een negatieve invloed had op de cognitieve ontwikkeling (Zie bijvoorbeeld Adviescommissie voor de leerplanontwikkeling 1978: 42) en was dialectspreken vaak verboden in het onderwijs (Zie bijvoorbeeld Anne van der Meijdens ervaring in Visscher 2009) , maar sinds het Kerkradeproject (SLO & SVO 1982; Kroon & Vallen 2004), waarin scholen vergeleken werden die wel en niet systematisch aandacht besteedden aan de streektaal, weten we dat die aanname onterecht is. Ook recenter onderzoek laat zien dat bij een correctie voor socio-economische factoren streektaalsprekende leerlingen niet slechter presteren op schooltaken. (van Ruijven & Ytsma z.d.; Jansen 2015)

Tegenwoordig gaan we ervan uit dat meertalig opgroeien een positieve invloed heeft op de cognitieve en communicatieve ontwikkeling van kinderen. Meertalige kinderen presteren beter bij taken waarin executieve functies centraal staan, hebben op jongere leeftijd een beter ontwikkeld metalinguïstisch bewustzijn en scoren hoger op taken waarin divergent denken en creativiteit benodigd zijn. Ook is hun communicatieve gevoeligheid beter ontwikkeld: ze beseffen eerder dat voor anderen de wereld er anders uitziet of zij zaken anders begrijpen. Voor deze voordelen moet de beheersing van beide talen wel van hoog genoeg niveau zijn. (Baker 2001: 134-161)

Onder andere daarom pleit de UNESCO sinds 1999 voor een drietaligheidsformule in het onderwijs, met aandacht voor de moedertaal, de regionale of nationale taal en een internationale taal (Extra & Yağmur 2012: 19). Maar met uitzondering van het Fries (Extra & Yağmur 2012: 19) krijgen regionale talen niet systematisch aandacht in het onderwijs.¹⁰

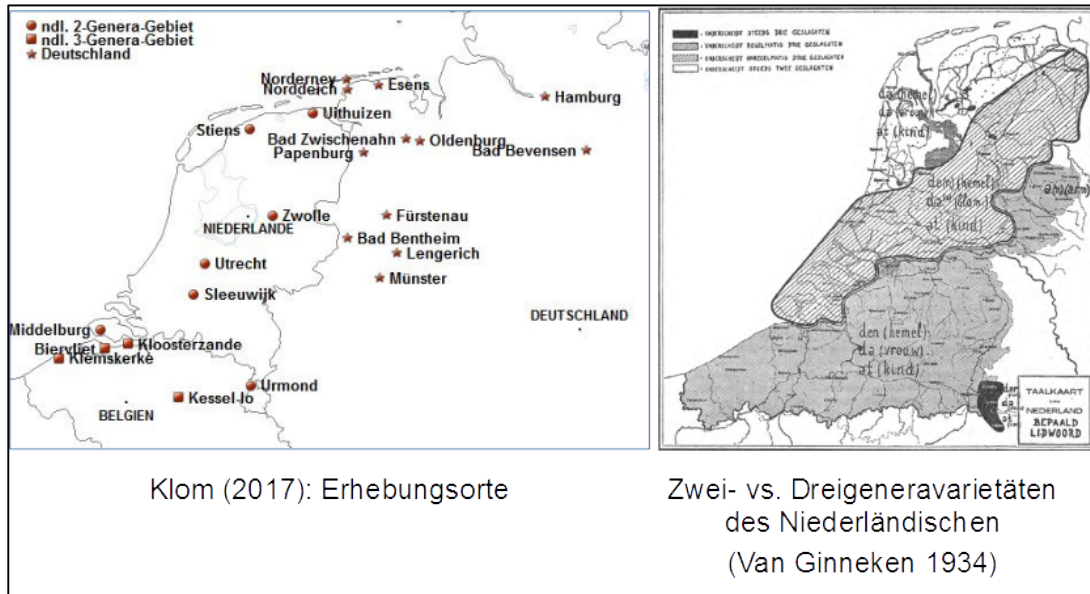
¹⁰ Overigens zien Extra & Yağmur (2012) het groeiende aanbod in streektaalonderwijs in onder andere Limburg, Drenthe en Groningen over het hoofd. Ook Benedictus-van den Berg (2012: 170) noemt alleen het Fries als regionale taal die aandacht krijgt in peuterspeelzalen, op de 18

Dit terwijl enkele recente onderzoeken suggereren dat de voordelen van meertalig opgroeien geëxtrapoleerd kunnen worden naar kinderen met een bidialectale opvoeding. Ook simultane verwerving van dialecten lijkt voordelen met zich mee te brengen, zoals verbeterde executieve functies (Antoniou et al. 2016) en eenvoudiger andere, verwante talen verstaan (Berthele 2008). Hiervoor is een positieve attitude ten opzichte van meertaligheid en de verschillende doeltalen overigens wel een voorwaarde (Bahtina & ten Thije 2012). Mogelijk is dat ook de verklaring voor het onderzoek van Elzinga & de Graaf waaruit blijkt dat tweetalig onderwijs bijdraagt aan een positievere attitude ten opzichte van het leren van (andere) vreemde talen (Elzinga & de Graaf 2015).

2.5. Interferentie inzetten voor het taalonderwijs

Dat Berthele (2008) concludeert dat met name bij *verwante* talen een voordeel ontstaat voor bidialectale kinderen, suggereert dat interferentieprocessen tussen beide talen een rol spelen. De Vogelaer (2017) haalt in dit verband de dissertatie van Klom (2017) aan, waarin de regionale variatie in het Nederlandse genussysteem centraal staat. In het zuidoosten van het Nederlandse taalgebied is in de streektaal sprake van een systeem met drie genera, dat veel overeenkomsten vertoont met het Duitse genussysteem. (Klom 2017: 65), zoals te zien in figuur 5.

basisschool en in het middelbaar onderwijs, terwijl dit bijvoorbeeld in Drenthe ook gebeurt (Zie bijvoorbeeld *Kloar veur de start* z.d.). Nortier constateert op basis van een gesprek met Harry Nijhuis, streektaalconsulent bij de TwentseWelle, dat sommige Twentse scholen de methode *Twents Kwarterken* (TwentseWelle z.d.) gebruik(t)en (Nortier 2009: 88).

figuur 5. Genussysteem in Nederland, België en het Duitse grensgebied (via De Vogelaer 2017: §2).

Ook delen van het Nedersaksische taalgebied kennen een tripartiet genussysteem. Met name van Twentse varianten van het Nedersaksisch is dit bekend. (van Bree 2000, 2008: 218; Nijen Twilhaar 2003, 2008: 248-249; Kroese et al. 2008: 42-43; De Schutter et al. 2005: 7).

(5) Nen groten man en ne grote vrouw (Twents)
 een_m grote_m man_m en een_f grote_f vrouw_f

krieg-t 'n groot kind
 krijgen_{3pl} een_n groot_n kind_n

‘Een grote man en een grote vrouw krijgen een groot kind.’

In voorbeeld (5) is te zien hoe een mannelijk woord (man), een vrouwelijk woord (vrouw) en een onzijdig woord (kind) elk vergezeld worden door een eigen lidwoord (respectievelijk nen, ne en ‘n) in het Twents. Dit correspondeert met het tripartiete genussysteem in het Duits, zoals te zien is in voorbeeld (6).

- (6) Ein großer Mann und eine große vrouw (Duits)¹¹
 een_m grote_m man_m en een_f grote_f vrouw_f
- und ein großes Kind
 en een_n groot_n kind_n
- ‘Een grote man en een grote vrouw en een groot kind’

Mogelijk zorgt deze parallel voor het eenvoudiger verwerven van het Duitse genussysteem bij het leren van Duits door sprekers van het Twents of het Limburgs. Naast deze bruikbare interferentie met het Duits, kan dit onderscheid tussen feminiene en masculiene woorden ook in het Nederlandse taalonderwijs waardevol zijn. In de bovenbouw van havo en vwo leren leerlingen nu dat zij bij de keuze voor het juiste verwijzwoord naar een de-woord het woordenboek moeten raadplegen om het woordgeslacht te achterhalen. Streektaalsprekers die vanuit hun streektaal kennis hebben van het genus (mannelijk of vrouwelijk) van de-woorden, hebben hier geen woordenboek voor nodig. Dit soort raakvlakken tussen streektaal en standaardtaal kunnen een waardevolle bijdrage leveren aan het taalonderwijs in Nederland. Problematisch hierbij is wel dat brakwater Nedersaksisch morfosyntactische kenmerken (zie ook Barbiers 2005a, Barbiers et al. 2006, Barbiers et al. 2008a), zoals dit tripartiete genussysteem meer en meer verdwijnen (Reker 1983, Harmsen 2014).

2.6. Conclusie

Het Nedersaksisch is de overkoepelende naam voor de streektalen in Groningen, Drenthe, Stellingwerven (Friesland), Overijssel en delen van Gelderland (de Achterhoek, delen van de Veluwe). (paragraaf 2.1) Verschillende taalkaarten uit de twintigste eeuw geven aan dat in het Nedersaksisch taalgebied de ij in de streektaal als

¹¹ Naamvallen doen hier in de glossering niet ter zake, aangezien dit voorbeeld slechts tot doel heeft het onderscheid tussen feminine, masculine en neuter woorden te laten zien. Over een eventueel naamvalstelsel in het Twents is te weinig bekend om daar in deze context aandacht aan te besteden (al wordt dit wel aangestipt in onder andere van Ginneken 1934-5 en Barbiers et al. 2005a: kaart 5.3.1.2, plus bespreking in Barbiers et al. 2005b van deze kaart).

/i/ uitgesproken wordt. (paragraaf 2.2) Hoewel de streektalen in dit gebied onderhevig zijn aan uitvlakkingsprocessen onder invloed van de standaardtaal, blijven in de regiolecten die hierdoor ontstaan fonologische kenmerken relatief goed behouden (paragraaf 2.3), terwijl bijvoorbeeld het tripartiete genussysteem in sommige Twentse varianten van het Nedersaksisch (hoe bruikbaar dat ook is voor het taalonderwijs, zie paragraaf 2.4) bij de regiolectvorming verloren dreigt te gaan. Omdat juist fonologische kenmerken relatief goed bewaard blijven in deze brakwater streektalen, zou een regel als “Hoor je in de streektaal een ie, dan schrijf je een ij” nog steeds een bruikbare aanvulling kunnen vormen op de gangbare inprentingsdidactiek van spelambigue woorden met ei en ij.

3. Probleemstelling en onderzoeksvragen

De regel “Hoor je in de streektaal een ie, dan schrijf je een ij” lijkt ondanks uitvlakkingsprocessen in de streektaal bruikbaar in het Nedersaksische taalgebied (paragraaf 2.6). Dit roept de vraag op in of deze regel ook daadwerkelijk in het basisonderwijs ingezet wordt.

3.1. Probleemstelling

De probleemstelling van dit onderzoek luidt als volgt: In hoeverre wordt de regel “Hoor je in het Nedersaksisch een ie dan schrijf je in het Standaardnederlands een ij” (de ie-ij-regel) gebruikt voor het aanleren van de spelling van spelambigue woorden met ei en ij in het Nedersaksische taalgebied?

Het is bekend dat spellingregels cognitief minder veeleisend zijn dan uit het hoofd leren van de spelling van woorden. Daarom zou het wenselijk zijn dat spellingmethoden die in het Nedersaksisch taalgebied gebruikt worden, als aanvulling op de inprentingsstrategie ook een regelstrategie aanbieden voor de spelling van woorden met ei en ij. Ook in taalmethoden en streektaallemiddelen zou door middel van taalbeschouwing aandacht aan de interferentie tussen streek- en standaardtaal op dit vlak besteed kunnen worden. Ten slotte is het relevant te inventariseren in hoeverre docenten in het Nedersaksisch taalgebied bekend zijn met de ie-ij-regel en deze (bereid zijn te) gebruiken. Docenten in het Nedersaksisch taalgebied zouden de ie-ij-regel immers ook methodeonafhankelijk kunnen inzetten bij het aanleren van spelambigue woorden met ij en ei.

3.2. Onderzoeksvragen

Op grond van het voorgaande zijn de volgende vier onderzoeksvragen bij de eerder gegeven probleemstelling over het gebruik van de ie-ij-regel in het Nedersaksisch taalgebied geformuleerd:

1. In hoeverre wordt de ie-ij-regel ingezet als didactiek voor het aanleren van de spelling van spelambigue woorden met ei en ij, zowel in spellingmethoden als door docenten in het Nedersaksisch taalgebied?

2. In hoeverre wordt in taalmethoden aandacht besteed aan de uitspraak van de ij als ie in de Nedersaksische streektalen?
3. In hoeverre wordt in streektalleermiddelen aandacht besteed aan de uitspraak van de ij als ie in de Nedersaksische streektalen?
4. In hoeverre zijn docenten in het Nedersaksisch taalgebied die de ie-ij-regel nog niet gebruiken, bereid deze regel in te zetten bij het aanleren van spelambigue woorden met ei en ij? ¹²

¹² Deze vier onderzoeksvragen zijn geformuleerd binnen de operationele beperkingen van dit onderzoek (in tijd en middelen). Hierdoor ontbreekt hier de vraag in hoeverre leerlingen op de basisschool bruikbare intuïties hebben over de realisatie van ij en ei in de streektaal. Vervolgonderzoek zal dit uit moeten wijzen, maar een pilotles (Zwart & Punte, te verschijnen) laat hoopgevende resultaten zien.

4. Methode en materiaal

De vier onderzoeksvragen worden beantwoord door een analyse van bestaande spellingmethoden, taalmethoden en streektaalleermiddelen en door een enquête onder docenten in het basisonderwijs. Hierna worden deze twee methoden kort besproken. Allereerst wordt stilgestaan bij de methode (paragraaf 4.1.) en het materiaal (paragraaf 4.2.) voor het analyseren van bestaande lesboeken. Daarna wordt stilgestaan bij de opbouw van de enquête (paragraaf 4.3.) en de verspreiding van de enquête en de respondenten die dit opgeleverd heeft (paragraaf 4.4.).

4.1. Leermiddelen: methode

Drie typen lesboeken zijn in dit onderzoek meegenomen: spellingmethoden, taalmethoden en streektaalleermiddelen¹³. In al het materiaal is zowel het leerlingmateriaal (leerboek, werkboek) als het docentenmateriaal (handleiding) bekeken, voor zover aanwezig.

Veel methoden werken (deels) digitaal. In dat geval is ook de digitale lesomgeving bekeken. Indien deze omgeving niet openbaar toegankelijk is, zijn door de uitgever verstrekte stills van het materiaal geanalyseerd.

In spellingmethoden is gekeken naar de lessen waarin de spelling van spelambigue woorden met ei en ij behandeld wordt. In taalmethoden wordt gekeken naar lessen waarin aandacht is voor streektaal. De streektaalleermiddelen zijn volledig bekeken.

¹³ Over het algemeen zijn deze leermiddelen in opdracht van provincies tot stand gebracht door een van de streektaalinstututen, zoals de TwentseWelle (Oost-Overijssel), de IJsselacademie (West-Overijssel) of het Huus van de Toal (Drenthe). Deze streektaalleermiddelen verschillen enorm in insteek, leerdoelen en professionaliteit. Sommige leermiddelen zijn bedoeld om kinderen een positieve attitude ten opzichte van streektaal bij te brengen, andere richten zich op taalbeschouwing, weer andere zijn eigenlijk niet meer dan een verzameling liedjes, versjes en verhaaltjes in de streektaal, zonder verdere verwerkingsmogelijkheden.

4.2. Leermiddelen: materiaal

De te analyseren methoden vallen uiteen in drie groepen: spellingmethoden, taalmethoden en streektaalleermiddelen. Bij taal- en spellingmethoden is ervoor gekozen de meest recente edities van het aanbod van de grote educatieve uitgeverijen (Malmberg, ThiemeMeulenhoff, Noordhoff, Zwijsen) te analyseren. In de reacties op de enquête onder basisschooldocenten werden aanvullend enkele andere lesmethoden voor spelling en taal genoemd.¹⁴ Deze lesmethoden zijn daarom ook meegenomen in dit onderzoek.

Het taalonderwijs in de basisscholen wordt over het algemeen erg versnipperd aangeboden. Er zijn aparte methoden voor spelling, voor lezen (technisch lezen, begrijpend lezen) en voor taal (schrijven, woordenschat, taalbeschouwing, soms ook fictie). Leesmethoden zijn in dit onderzoek buiten beschouwing gelaten. Sommige methoden kiezen ervoor de overige domeinen geïntegreerd aan te bieden, in één methode. Andere uitgevers bieden apart een spellingmethode en apart een taalmethode voor de overige taaldomeinen (schrijven, woordenschat, taalbeschouwing, soms ook fictie) aan. Een overzicht van de onderzochte separate en geïntegreerde taal- en spellingmethoden is opgenomen in tabel 1., waarbij complementaire methoden van dezelfde uitgever naast elkaar weergegeven zijn.

¹⁴ Zie vraag 2 in bijlage 1 voor een overzicht van de genoemde methoden.

	Spellingmethoden	Taalmethoden
Groep 3	<i>Lijn 3</i> (Bijlhout et al. 2014)	
	<i>Veilig leren lezen</i> (Benoit et al. 2015)	
	<i>Zo Leer je Kinderen Lezen en Spellen</i> (Schraven 2000, 2009)*	
Groep 4-8	<i>Op zoek naar letters</i> (Janson 2013)*	<i>Het Taallab</i> (Janson z.d.)**
	<i>Staal. Spelling.</i> (Schraven et al. 2015)	<i>Staal. Taal.</i> (Brouwer et al. 2015)
	<i>Spelling in Beeld</i> (Stapel & Huisman 2015)	<i>Taal in Beeld</i> (van der Beek, Rijks & Maters 2015)
	<i>Spelling op Maat</i> (van den Broek et al. 2014; Jansen)	<i>Taal op Maat</i> (van de Ven et al. 2015)
	<i>Super Spellen en Stellen</i> (Homburg-Nijhof z.d.)*	
	<i>Snappet</i> (Stichting Snappet, 2016)*	
	<i>Taal Actief</i> (van den Heuvel, Janssen & ter Horst, 2012)	
	<i>Taaljournaal</i> (Janssen, Munsterman & ten Barge 2008)	
	<i>Taalverhaal.nu</i> (van den Berg et al. 2014)	
	<i>Taal: doen!</i> (Pelgrom & Hendriksen 2015)*	<i>Spelling PP</i> (2009)*
<i>Taalzee</i> (Oefenweb 2012)*		

Tabel 1. Overzicht van spelling- en taalmethoden. Naast elkaar weergegeven methoden zijn complementair en vormen samen en complete taal- en spellingleerlijn (exclusief begrijpend en technisch lezen). De met een * gemarkeerde methoden zijn toegevoegd naar aanleiding van de respons op de enquête onder basisschooldocenten. Het met ** gemarkeerde lesmateriaal is aanvullend op een in de enquête genoemde methode en daarom toegevoegd.

Bij de selectie van het lesmateriaal streektaal is alleen lesmateriaal met betrekking tot streektalen in het ies-gebied bedoeld voor basisschoolleerlingen opgenomen. In tabel 2. is dit materiaal, geordend per provincie, weergegeven. Ook is een methode voor Graftschafter Platt, een Duitse variant van het Nedersaksisch, meegenomen.

	Lesmateriaal
Drenthe	<i>Echt waar? Echt waar!</i> (Wolderman & Hadderingh 2016)
	<i>Jamero</i> (Germs et al. 2011)
	<i>Klaor veur de start</i> (z.d.)
	<i>Krummels</i> (z.d.)
	<i>Peter en de Wolf</i> (Prokofjew et al. z.d.)
	<i>Wiesneus</i> (Huus van de Taol z.d.)
Duitsland	<i>Dat maakt Pleseär!</i> (Groafschupper Plattproater Kring 2012)
Friesland	<i>Tomke</i> (Boersma 2016)
	<i>Spoar8</i> (de Boer, Boersma & Douwes 2016)
Groningen	<i>Grunneger leskist</i> (z.d.)
	<i>Klunderloa</i> (Huis van de Groninger Cultuur z.d.)
	<i>Taoltrotters</i> (Helsloot 2005)
	<i>Toverbalen</i> (Doddema 2002)
	<i>Van heuren tot zeggen</i> (Stichting Grunneger Taol 1989)
Limburg	<i>Dien eige taal</i> (Bakkes 2005)
Twente	<i>Jewilmke</i> (Weustink, Kroese & Kraa 1999, Weustink, Kroese & Hottenhuis 2001, Weustink et al. 2003)
	<i>Twents Kwarteerken</i> (TwentseWelle z.d.)

Tabel 2. Overzicht van streektaallemiddelen voor basisschoolleerlingen in het ies-gebied, inclusief Duitsland.

4.3. Enquête: opbouw

De volledige enquête is opgenomen in bijlage 1. Deze enquête is vormgegeven met het online enquêteprogramma Survey Monkey. Hier kunnen enquêtes tot en met tien vragen gratis opgezet en verspreid worden. Hierom is de totale enquête beperkt tot tien vragen.

De bevraagde respondent eigenschappen zijn de groep(en) waaraan de docent lesgeeft (vraag 1) en of de docent lesgeeft aan een school in het Nedersaksische ies-gebied (vraag 4 en 5). Respondenten die niet lesgeven in het basisonderwijs worden omgeleid naar het eind van de enquête.

Alle docenten worden bevroagd naar de gebruikte spellingmethode (vraag 2), didactieken voor het aanleren van spelambigue woorden met ei en ij (vraag 3) en ondersteunende middelen voor het aanleren van spelambigue woorden met ei of ij (eveneens vraag 3).

Alleen docenten in het Nedersaksische ies-gebied worden bevroagd over de kennis van de uitspraak van de ij als ie (vraag 6), de bekendheid met de ie-ij-regel (vraag 7), het gebruik van de ie-ij-regel (vraag 8) ende bereidheid deze regel in de toekomst te gebruiken (vraag 9). Andere docenten worden omgeleid naar het einde van de enquête.

Ten slotte wordt docenten gevraagd een mailadres achter te laten, om hen in de toekomst van een lesbrief over het gebruik van de ie-ij-regel te voorzien (vraag 10).

4.4. Enquête: verspreiding en respondenten

De enquête is op de volgende manieren verspreid:

- In een mail naar zestig studenten van de tweedegraads lerarenopleiding Nederlands (Saxion Next, Enschede) met een pabo-achtergrond, met het verzoek de oproep met link naar de enquête door te sturen naar hun voormalige collega's in het basisonderwijs;
- Via een LinkedIn-oproep naar meer dan vijfhonderd contacten met het verzoek de oproep met link naar de enquête door te sturen naar basisschooldocenten in hun netwerk;
- In een mail naar alle 79 basisschooldirecteuren in de gemeente Enschede, met de vraag de link naar de enquête onder hun personeel te verspreiden;
- Steekproefsgewijs¹⁵ naar 120 andere basisscholen in het Nedersaksische taalgebied, met de vraag de link naar de enquête onder collega-docenten te verspreiden.

¹⁵ Deze steekproef is gebaseerd op de op www.scholenopdekaart.nl opgenomen basisscholen in het Nedersaksisch taalgebied.

In totaal hebben zeventig basisschooldocenten de enquête ingevuld, waarvan 44 docenten die werkzaam zijn in het Nedersaksische ies-gebied. Van deze 44 docenten komen er veertig uit Overijssel, twee respondenten komen uit Gelderland en twee uit de Stellingwerven (Friesland).

5. Resultaten

Hier worden kort de resultaten van zowel de analyse van bestaande spellingmethoden, taalmethoden en streektaalleermiddelen als de enquête onder docenten in het basisonderwijs weergegeven. Eerst worden de belangrijkste bevindingen uit de analyse van de verschillende methoden schematisch weergegeven (paragraaf 5.1.), vervolgens komen de belangrijkste bevindingen uit de enquête onder basisschooldocenten aan bod (paragraaf 5.2.).

5.1. Resultaten leermiddelen

De analyse van bestaande methoden en lesmaterialen valt uiteen in drie onderdelen: de analyse van spellingmethoden (insteek: didactieken en ondersteunende middelen), de analyse van taalmethoden (insteek: aandacht voor streektaal) en de analyse van streektaalonderwijsmiddelen (insteek: aandacht voor de relatie tussen klanken in streektaal en spelling van ei en ij in standaardtaal).

Spellingmethoden

In vrijwel alle spellingmethoden wordt gewerkt met het inprenten van ei-woorden: de overige woorden worden met ij gespeld. Omdat er minder ei- dan ij-woorden zijn, is het leren van de ei-woorden minder belastend, zo is de gedachte.

Hiervoor zetten de verschillende methoden allerlei ondersteunende middelen in, die erop gericht zijn het onthouden van de ei-woorden te vergemakkelijken, zoals een ei-verhaal, een ei-plaat, een ei-kaart, een ei-film, een pictogram voor ei- en ij-woorden, een ei-web, een ei-ij-kaart met homofone woordparen en een ei-poster. In bijlage 2 is een overzicht weergegeven van de ondersteunende middelen per spellingmethode.

Twee uitzonderingen op deze aanpak waarbij alleen ei-woorden ingeprent worden, zijn *Snappet* (Stichting Snappet 2016) en *Taalzee* (Oefenweb 2012). In *Snappet* worden zowel ei- als ij-woorden ingeprent met als hulpmiddel een kort verhaal waarin zowel ei- als ij-woorden voorkomen. *Taalzee* kent geen expliciete didactische aanpak, maar werkt met adaptieve games waarin leerlingen steeds beter leren spellen.

In één methode wordt in aanvulling op de inprentstrategie van woorden met een ei ook gewerkt met klankverandering van de ij. In *Spelling in Beeld* (Stapel &

Huisman 2015) leren leerlingen in groep 7-8 dat sterke werkwoorden met een ee in de verleden tijd gespeld worden met een ij.¹⁶

In geen van de onderzochte spellingmethoden wordt in het leerlingenmateriaal (leerboek, werkboek, aanvullende materialen) stilgestaan bij de relatie tussen het letterteken ij en de uitspraak hiervan in de streektaal. Alleen in een oudere editie van de Noordhoff-methode *Taal op Maat. Spelling* (van den Heuvel & Verlouw 2003) wordt hieraan in de docentenhandleiding gerefereerd: hier wordt genoemd dat in sommige streektalen de ij als ie uitgesproken wordt en dat dit leerlingen die moeite hebben met het inprenten van ei-woorden kan helpen. Een verdere omschrijving van een mogelijke didactiek gebaseerd op dit principe, zoals bijvoorbeeld gepresenteerd in Zwart en Punte (2017), ontbreekt echter.

Een schematisch overzicht van de resultaten van de analyse van de spellingmethoden is opgenomen in bijlage 2.

Taalmethoden

Van de geanalyseerde taalmethoden wordt in vijf methoden aandacht aan streektaal besteed. *Taal Actief* (van den Heuvel, Janssen & ter Horst, 2012), *Taal in Beeld* (van der Beek, Rijks & Maters 2015), *Taal op Maat* (van de Ven et al. 2015) en *Het Taallab* (Janson z.d.) besteden een of twee lessen aan streektaal. *Staal. Taal* (Brouwer et al. 2015) heeft in een heel thema streektaal centraal staan. Alleen *Taal Actief* (van den Heuvel, Janssen & ter Horst, 2012) besteedt daarbij aandacht aan de andere klanken in streektaal, maar beperkt zich daarbij tot het Limburgs. *Taal Actief* is ook de enige methode waar (weliswaar alleen in het docentenmateriaal) het Nedersaksisch bij naam genoemd wordt. In geen van deze methoden wordt aandacht besteed aan de andere uitspraak van de ij in sommige streektalen, waar onder het Nedersaksisch.

Het Taallab (Janson z.d.) is geen taalmethode, maar een online verzameling taalbeschouwende lessuggesties. In veel van deze lessen is aandacht voor taalvariatie.

¹⁶ Bijvoorbeeld: rijden (ik reed), kijken (ik keek), schijnen (ik scheen).

Onder het kopje ‘Verschillen in taal’ wordt streektaal expliciet genoemd. Onder het kopje ‘De klank van taal’ is aandacht voor het uitspraakverschil tussen ei en ij in verschillende delen van het land. Leerlingen krijgen hier de opdracht zelf op onderzoek uit te gaan en uitspraakverschillen in verschillende regio’s te ontdekken. Nedersaksisch wordt hier niet bij naam genoemd.

Een overzicht van deze resultaten is schematisch weergegeven in tabel 3. Methoden zonder aandacht voor streektaal zijn hierin niet opgenomen. Een uitgebreider overzicht van de resultaten van de analyse van de taalmethoden is opgenomen in bijlage 3.

Lesmethoden	Aandacht voor streektaal	Aandacht voor klanken in streektaal	Nedersaksisch wordt genoemd	Aandacht uitspraak ij in Nedersaksisch
<i>Staal. Taal.</i> (Brouwer et al. 2015)	ja	nee	nee	nee
<i>Taal Actief</i> (van den Heuvel, Janssen & ter Horst 2012)	ja	ja, van het Limburgs	deels (in docenten-handleiding)	nee
<i>Taal in Beeld</i> (van der Beek, Rijks & Maters 2015)	ja	nee	nee	nee
<i>Het Taallab</i> (Janson, z.d.)	ja	ja	nee	ja
<i>Taal op Maat</i> (van de Ven et al. 2015)	ja	nee	nee	nee

Tabel 3. Aandacht voor streektaal, klanken in de streektaal, Nedersaksisch en de uitspraak van de ij in het Nedersaksisch in taalmethoden.

Streektaalleermiddelen

Veel regio’s in het ies-gebied hebben de afgelopen decennia streektaalleermiddelen ontwikkeld. Uit de analyse van de geselecteerde streektaalleermiddelen blijkt dat in het overgrote deel van deze materialen de focus ligt op liedjes, versjes en verhaaltjes in de streektaal. Er is weinig aandacht voor

taalkundige kenmerken van de streektalen. In drie van de zeventien bestudeerde leermiddelen wordt (beperkt) aandacht besteed aan de eigen klanken in de streektaal. In *Dien eige taal* (Bakkes 2005) en *Jamero* (Germs et al. 2011) wordt dit gekoppeld aan de spelling van de streektaal. Zo komt in *Jamero* de Drentse spelling ‘ao’ langs.

In *Taoltrotters* (Helsloot 2005) wordt ook de vergelijking met de spelling van de standaardtaal gemaakt. In geen van de onderzochte methoden en leermiddelen wordt aandacht besteed aan de relatie tussen de spelling ij in het Standaardnederlands en de uitspraak in de streektaal. Een overzicht van de resultaten van de analyse van de streektalleermiddelen is opgenomen in bijlage 4.

5.2. Resultaten enquête

Een compleet overzicht van alle reacties op de enquête is opgenomen in bijlage 1. Hieronder worden enkel voor de onderzoeksvragen relevante data weergegeven. Dit beperkt zich tot de gebruikte spellingmethoden, de gebruikte didactieken, inclusief de ie-ij-regel (tabel 4.), de gebruikte hulpmiddelen ten behoeve van de inprentingsstrategie, het bewustzijn van de ie-ij-regel (tabel 5.), het gebruik van de ie-ij-regel (tabel 6.) en de bereidheid deze regel in de toekomst te gebruiken (tabel 7.).

Deze resultaten worden in samenhang met de resultaten van de analyse van lesmaterialen (paragraaf 5.1.) besproken onder 6. Discussie.

Spellingmethoden

De meest gebruikte spellingmethode is *Taal actief* (van den Heuvel, Janssen & ter Horst 2012). 46% van de docenten in groep 4-8 gebruikt deze methode. De in paragraaf 5.1. besproken verzameling lessuggesties *Het Taallab* (Janson z.d.) wordt door geen van de respondenten genoemd. De nieuwe Noordhoff-uitgave *Spelling op Maat* (van den Broek et al. 2014) wordt door 11% van de docenten in groep 4 en hoger gebruikt. De eveneens in paragraaf 5.1. genoemde oudere editie van deze methode, *Taal op Maat. Spelling* (van den Heuvel & Verlouw 2003), wordt door geen van de respondenten opgegeven.

Didactieken

Niet alleen een grote meerderheid van de bekeken spellingmethoden, maar ook 91% van de docenten gebruikt inprenten als voornaamste strategie voor het aanleren

van spelambigue woorden met ei en ij. Wel beperken vrijwel alle methoden zich tot het inprenten van woorden met ei, terwijl 49% van de docenten leerlingen zowel ij- als ei-woorden uit het hoofd laat leren.

Naast het inprenten gebruikt een kleine minderheid van de docenten aanvullende regels voor het herkennen van ij-woorden. In paragraaf 5.1. werd genoemd dat leerlingen in groep 7-8 in de methode *Spelling in Beeld* (Stapel & Huisman 2015) leren dat sterke werkwoorden met een ee in de verleden tijd gespeld worden met een ij. Een kleine minderheid van 8% van de respondenten geeft aan deze regel in de praktijk te gebruiken. De ie-ij-regel wordt door 16% van de respondenten uit het Nedersaksisch taalgebied gebruikt. Een overzicht van deze resultaten is weergegeven in tabel 4.

Welke didactiek(en) gebruikt u voor het aanleren van ei en ij?	
N = 45 (alleen respondenten die lesgeven aan groep 3-8)	
Inprenten woorden	48 (91%)
Inprenten ei-woorden (overige woorden zijn ij-woorden)	19 (34%)
Inprenten ij-woorden (overige woorden zijn ei-woorden)	3 (6%)
Inprenten ei- en ij-woorden	26 (49%)
Andere regel toepassen	11 (21%)
Sterke werkwoorden met –ee- in vt schrijf je met ij in tt	4 (8%)
Achterevoegsel –erij is altijd met –ij	7 (13%)
ie-ij-regel toepassen	6 (16%)¹⁷

Tabel 4. Gebruikte didactiek(en) voor het aanleren van ei en ij.

Ondersteunende middelen

De vele ondersteunende middelen die methoden aanbieden om het inprenten van ei-woorden te vergemakkelijken, zoals een ei-plaat, ei-verhaal, ei-film, ei-kaart, ei-rap of ei-poster (zie paragraaf 5.1.), worden ook door docenten genoemd als ondersteunende middelen die zij inzetten bij het leren van spelambigue woorden met

¹⁷ Van Nedersaksische docenten die lesgeven aan groep 3-8, N=37, 16%.

ei en ij. Het ei-verhaal (48%) en de ei-plaat (43%) worden verreweg het meest genoemd.

Bewustzijn, gebruik en bereidheid tot het gebruik van de ie-ij-regel

De meerderheid van de geënquêteerde docenten in het Nedersaksische taalgebied weet dat de ij in het Nedersaksisch als ie uitgesproken wordt. 61% wist dit bewust, 27% wist dit niet bewust, maar herkent dit wel. Slechts 11% wist dit nog niet (zie tabel 5.).

Bent u zich ervan bewust dat de 'ij' in het Nedersaksische taalgebied in de streektaal als 'ie' uitgesproken wordt?	
N = 44 (alleen respondenten uit Nedersaksisch taalgebied zijn meegenomen)	
Ja, ik wist dat de 'ij' als 'ie' uitgesproken wordt.	27 (61%)
Nee, ik wist niet bewust dat de 'ij' als 'ie' uitgesproken wordt, maar ik herken het wel.	12 (27%)
Ik wist niet dat de 'ij' als 'ie' uitgesproken wordt.	5 (11%)

Tabel 5. Bewustzijn van de ie-ij-regel onder docenten in het Nedersaksische taalgebied.

In tabel 6. is te zien dat 16% van de docenten (soms) gebruik maakt van de ie-ij-regel in zijn of haar onderwijs. Dit is 26% van het totaal aantal docenten dat zich bewust is van de uitspraak van ij als ie in de streektaal.

Gebruikt u de ie-ij-regel momenteel in uw onderwijs over ij/ei?	
N = 43 (alleen respondenten uit Nedersaksisch taalgebied zijn meegenomen)	
Altijd	1 (2%)
soms	6 (14%)
nooit	36 (84%)

Tabel 6. Gebruik van de ie-ij-regel door docenten in het Nedersaksische taalgebied.

Nog eens 28% van de docenten die de ie-ij-regel niet gebruiken, overweegt na het invullen van de enquête dit in de toekomst wel te doen (zie tabel 7.). De belangrijkste voorwaarde die docenten noemen om de ie-ij-regel in te zetten, is voldoende beheersing van de streektaal door de leerlingen.

Zou u de ie-ij-regel in de toekomst in uw onderwijs over ij/ei willen gebruiken?	
N = 43 (alleen respondenten uit Nedersaksisch taalgebied zijn meegenomen)	
Ja	7 (16%)
onder voorwaarden ¹⁸	10 (23%)
nee	26 (60%)

Tabel 7. Bereidheid de ie-ij-regel in de toekomst te gebruiken onder docenten in het Nedersaksische taalgebied.

¹⁸ Zie vraag 9 in bijlage 1 voor alle voorwaarden die docenten noemen voor het gebruik van de ie-ij-regel in hun onderwijs.

6. Discussie

Hieronder worden de resultaten van zowel de analyse van lesmaterialen (paragraaf 5.1.) en de enquête onder docenten (paragraaf 5.2.) in samenhang besproken, aan de hand van de volgende vier onderzoeksvragen:

1. In hoeverre wordt de ie-ij-regel ingezet als didactiek voor het aanleren van de spelling van spelambigue woorden met ei en ij, zowel in spellingmethoden als door docenten in het Nedersaksisch taalgebied? (paragraaf 6.1.)
2. In hoeverre wordt in taalmethoden aandacht besteed aan de uitspraak van de ij als ie in de Nedersaksische streektalen? (paragraaf 6.2.)
3. In hoeverre wordt in streektalleermiddelen aandacht besteed aan de uitspraak van de ij als ie in de Nedersaksische streektalen? (paragraaf 6.3.)
4. In hoeverre zijn docenten in het Nedersaksisch taalgebied die de ie-ij-regel nog niet gebruiken, bereid deze regel in te zetten bij het aanleren van spelambigue woorden met ei en ij? (paragraaf 6.4.)

Ten slotte is er aandacht voor de implicaties hiervan voor de probleemstelling van dit onderzoek (In hoeverre wordt de regel “Hoor je in het Nedersaksisch een ie dan schrijf je in het Standaardnederlands een ij” (de ie-ij-regel) gebruikt voor het aanleren van de spelling van spelambigue woorden met ei en ij in het Nedersaksische taalgebied?). (paragraaf 6.5)

6.1. Spellingmethoden

In deze paragraaf staat de eerste onderzoeksvraag centraal:

1. In hoeverre wordt de ie-ij-regel ingezet als didactiek voor het aanleren van de spelling van spelambigue woorden met ei en ij, zowel in spellingmethoden als door docenten in het Nedersaksisch taalgebied?

Uit de analyse van de nieuwste edities van de meest gebruikte spellingmethoden blijkt dat noch in het leerlingenmateriaal, noch in het docentenmateriaal de ie-ij-regel wordt aangeboden als alternatief voor de gangbare inprentingsstrategie voor het aanleren van spelambigue woorden met ei en ij.

Het ontbreken van de ie-ij-regel in het docentenmateriaal is opmerkelijk, omdat uit een oudere editie van de Noordhoff-methode *Taal op Maat. Spelling* (van den Heuvel & Verlouw 2003) blijkt dat in elk geval deze uitgever zich wel bewust is van het bestaan van deze regel.

Het ontbreken van de ie-ij-regel in het leerlingenmateriaal is goed te verklaren. Immers: de bekeken materialen wordt door heel Nederland gebruikt, dus niet alleen door leerlingen in het ies-gebied. Wel bieden ontwikkelingen richting digitaal en adaptief lesmateriaal ruimte om de ie-ij-regel voor het Nedersaksische deel van de doelgroep parallel aan de nu gangbare didactiek (inprenten van ei-woorden) aan te bieden. Van deze ruimte maken de onderzochte spellingmethoden tot op heden geen gebruik.

Hoewel in spellingmethoden dus niet naar de ie-ij-regel verwezen wordt, wordt deze regel in de praktijk wel mondjesmaat gebruikt: 16% van de docenten in het Nedersaksisch taalgebied gebruikt de ie-ij-regel in het onderwijs over spelambigue woorden met ei of ij. Zij doen dit momenteel dus methodeonafhankelijk.

Het verdient de aanbeveling dat methoden aansluiten bij deze praktijk door de ie-ij-regel in het docentenmateriaal op te nemen en ook voor leerlingen materiaal te ontwikkelen dat van deze regel gebruik maakt.

6.2. Taalmethoden

In deze paragraaf staat de tweede onderzoeksvraag centraal:

2. In hoeverre wordt in taalmethoden aandacht besteed aan de uitspraak van de ij als ie in de Nedersaksische streektalen?

Uit de analyse van de nieuwste edities van de meest gebruikte taalmethoden blijkt dat geen enkele methode aandacht besteedt aan de uitspraak van de ij als ie in de Nedersaksische streektalen. Wel zijn *Taal actief* (van den Heuvel, Janssen & ter Horst 2012) en *Het Taallab* (Janson z.d.) op de juiste weg.

De methode *Taal actief* (van den Heuvel, Janssen & ter Horst 2012) laat zien dat het goed mogelijk is in het basisonderwijs aandacht aan klankvariatie in streektalen te besteden. Aangezien *Taal actief* de meest gebruikte taalmethode is (46% van de docenten gebruikt deze methode), betekent dit dat veel leerlingen kennismaken met de

klankverschillen in streektalen. Minpunt van *Taal actief* is dat deze methode zich nu beperkt tot de klanken in het Limburgs.

Het Taallab (Janson z.d.) bevat een opdracht waarbij leerlingen het uitspraakverschil tussen ei en ij in verschillende delen van het land onderzoeken. Deze lessuggestie is een prachtig voorbeeld van hoe taalbeschouwelijk onderwijs aandacht kan besteden aan taalvariatie. Taalmethodes zouden hier een voorbeeld aan kunnen nemen. Wel zou het waardevol zijn daarbij de verschillende streektalen, waaronder het Nedersaksisch, bij naam te noemen. Handicap van *Het Taallab* is de bekendheid. Geen van de geënquêteerde docenten geeft aan deze website te gebruiken bij het onderwijs. Dit kan overigens ook te maken hebben met de vraagstelling, omdat *Het Taallab* geen spellingmethode is en in de enquête naar spellingmethoden gevraagd werd.

Het verdient de aanbeveling dat taalmethoden lessen over streektaal opnemen in hun lesmateriaal en hierin expliciet aandacht besteden aan de klanken in streektalen, waaronder de uitspraak van ij als ie in het Nedersaksisch, bij voorkeur op een onderzoekende wijze.

6.3. Streektalleermiddelen

In deze paragraaf staat de derde onderzoeksvraag centraal:

3. In hoeverre wordt in streektalleermiddelen aandacht besteed aan de uitspraak van de ij als ie in de Nedersaksische streektalen?

Uit de analyse van de geselecteerde leermiddelen blijkt dat geen van de onderzochte leermiddelen aandacht besteedt aan de relatie tussen de spelling ij in het Standaardnederlands en de uitspraak ie in de streektaal. Dit is opvallend, want bijvoorbeeld de Drentse spelling ao komt in *Jamero* (Germs et al. 2011) wel langs. In deze lessenserie had ook heel goed een opdracht over ij en ie gepast. Het is onduidelijk waarom hier niet voor gekozen is.

In het bestaande lesmateriaal in en over de streektaal is überhaupt nauwelijks aandacht voor taalkundige kenmerken van de streektalen, terwijl bijvoorbeeld de ie-ij-regel wel een voorbeeld is van waardevolle interferentie tussen verschillende taalvarianten. Het zou dan ook goed zijn als nieuw te ontwikkelen leermiddelen in en

over de streektaal meer aandacht voor dit soort kenmerken zouden hebben. Hierbij past een onderzoekende benadering, vergelijkbaar met de aanpak in de lessuggesties voor taallessen van *Het Taallab* (Janson z.d.).

6.4. Docenten

In deze paragraaf staat de vierde onderzoeksvraag centraal:

4. In hoeverre zijn docenten in het Nedersaksisch taalgebied die de ie-ij-regel nog niet gebruiken, bereid deze regel in te zetten bij het aanleren van spelambigue woorden met ei en ij?

Hoewel docenten niet terug kunnen vallen op lesmateriaal bij het gebruik van de ie-ij-regel (blijkens onderzoeksvraag 1-3, hierboven besproken), gebruikt desondanks 16% van de docenten de ie-ij-regel. Dit is 26% van de docenten die zich bewust zijn van de uitspraak van ij als ie in de streektaal. Nog eens 28% van de docenten die de regel niet gebruiken, overweegt na het invullen van de enquête dit in de toekomst wel te doen.

Mogelijk was de huidige vraagstelling (Zou u deze ie-ij-regel in de toekomst in uw onderwijs over ij/ei willen gebruiken?) te vrijblijvend. Er is bijvoorbeeld niet gevraagd of docenten een methode of lesbrief zouden gebruiken waarin de spelling van spelambigue woorden met ij en ei aan de hand van de uitspraak in het Nedersaksisch uitgelegd wordt. Het is goed mogelijk dat zo'n concretere vraagstelling een ander antwoord opgeleverd had.

Docenten noemen als belangrijkste aandachtspunt bij het gebruik van de ie-ij-regel de mate waarin leerlingen de streektaal beheersen. Er is in toenemende mate aandacht voor taalvariatie in de taalverwerving onder kinderen (zie De Vogelaer, Chevrot & Nardy 2017) en onderzoek in deze richting sluit hier goed op aan.

Overigens is het goed mogelijk dat ook leerlingen die zelf niet actief de streektaal beheersen, toch correcte intuïties hebben over de uitspraak van woorden in de

streektaal. Vervolgonderzoek zal dit uit moeten wijzen, maar een pilotles waarin de ie-ij-regel gebruikt werd gaf hoopgevende resultaten (Zwart & Punte 2017).

Een ander aandachtspunt is de geldigheid van de ie-ij-regel. Enkele uitzonderingen¹⁹ zijn bekend, maar vervolgonderzoek zal hier nauwkeuriger naar moeten kijken. In methodes is door de focus op het inprenten van ei-woorden niet veel aandacht voor de te kennen ij-woorden, wat deze vorm van onderzoek bemoeilijkt (en buiten de scope van dit onderzoek bracht). Een overzicht van welke woorden met een ij leerlingen per leerjaar zouden moeten kennen ontbreekt namelijk.

Aangezien uit de enquête onder docenten blijkt dat vier op de tien docenten in het Nedersaksische taalgebied zich er niet van bewust zijn dat de ij als ie uitgesproken wordt, zou het goed zijn als docenten daar in hun opleiding op gewezen worden, zodat zij dit principe in hun lessen kunnen gebruiken, als aanvulling op de gangbare inprentingsdidactiek.

6.5. Probleemstelling: conclusies

In deze paragraaf staat de probleemstelling van dit onderzoek centraal:

In hoeverre wordt de regel “Hoor je in het Nedersaksisch een ie dan schrijf je in het Standaardnederlands een ij” (de ie-ij-regel) gebruikt voor het aanleren van de spelling van spelambigue woorden met ei en ij in het Nedersaksische taalgebied?

Aangezien spellingregels cognitief minder veeleisend zijn dan uit het hoofd leren van de spelling van woorden is het wenselijk dat in het spellingonderwijs in het Nedersaksisch taalgebied als aanvulling op de inprentingsstrategie ook de regelstrategie (de ie-ij-regel) aangeboden wordt bij de spelling van woorden met ei en ij.

Samenvattend kan gesteld worden dat in geen van de geanalyseerde methoden gebruik wordt gemaakt van de ie-ij-regel om de spelling van spelambigue woorden met ei en ij aan te leren. Desondanks gebruikt 16% van de docenten in het Nedersaksische taalgebied de regel (soms) in het onderwijs.

¹⁹ Namelijk: schijt, chagrijnig (Bloemhoff-De Bruijn 2009: 4).

Dit is een kleine minderheid van de docenten. Meer aandacht voor de ie-ij-regel in spellingmethoden, taalmethoden en streektaalleermiddelen en in de lerarenopleiding zou eraan bij kunnen dragen dat in de toekomst meer leerlingen de ie-ij-regel aangeboden krijgen, om zo de cognitieve belasting bij het spellen van spelambigue woorden met ei en ij te verminderen.

7. Conclusie

Probleemstelling

Hoewel de Nedersaksische streektaalen onderhevig zijn aan uitvlakkingsprocessen onder invloed van het Standaardnederlands, blijven in de regiolecten die hierdoor ontstaan fonologische kenmerken van het Nedersaksisch relatief goed behouden. Een van deze kenmerken is de uitspraak van de ij in de streektaal als /i/. Dit kenmerk zou goed ingezet kunnen worden om het leren van de spelling van spelambigue woorden met ei en ij te scaffolden, door middel van de regel: “Hoor je in de streektaal een ie, dan schrijf je een ij” (de ie-ij-regel).

Daarom staat in dit onderzoek de volgende probleemstelling centraal: In hoeverre wordt de regel “Hoor je in het Nedersaksisch een ie dan schrijf je in het Standaardnederlands een ij” (de ie-ij-regel) gebruikt voor het aanleren van de spelling van spelambigue woorden met ei en ij in het Nedersaksische taalgebied?

Methode

In dit onderzoek zijn drie typen basisschoolmethoden onder de loep genomen: spellingmethoden, taalmethoden en streektaalleermiddelen. In alle methoden is zowel het leerlingmateriaal (leerboek, werkboek) als het docentmateriaal (handleiding) bekeken, voor zover aanwezig. Ook zijn door de uitgevers verstrekte stills van digitaal materiaal bekeken.

Bij taal- en spellingmethoden is ervoor gekozen de meest recente edities van het aanbod van de grote educatieve uitgeverijen (Malmberg, ThiemeMeulenhoff, Noordhoff, Zwijsen) te analyseren. In de reacties op de enquête onder basisschooldocenten werden aanvullend enkele andere methoden voor spelling en taal genoemd. Deze methoden zijn daarom ook meegenomen in dit onderzoek. Van de

streektaalleermiddelen zijn alleen materialen met betrekking tot streektalen in het ies-gebied bedoeld voor basisschoolleerlingen meegenomen, inclusief een methode voor Graftschafter Platt, een Duitse variant van het Nedersaksisch.

In spellingmethoden is gekeken naar de lessen waarin de spelling van spelambigue woorden met ei en ij behandeld wordt. In taalmethoden is gekeken naar lessen waarin aandacht is voor streektaal. De streektaalleermiddelen zijn volledig bekeken.

Ook is er een enquête onder basisschooldocenten afgenomen, waarin de gebruikte spellingmethode en de ondersteunende middelen voor het aanleren van spelambigue woorden met ei of ij bevraagd zijn. Alleen docenten in het Nedersaksische gebied zijn bevraagd over hun kennis van de uitspraak van de ij als ie, bekendheid met de ie-ij-regel, gebruik van de ie-ij-regel en de bereidheid deze regel in de toekomst te gebruiken.

In totaal hebben zeventig basisschooldocenten de enquête ingevuld, waarvan 44 docenten die werkzaam zijn in het Nedersaksische ies-gebied. Van deze 44 docenten komen er veertig uit Overijssel, twee respondenten komen uit Gelderland en twee uit de Stellingwerven (Friesland).

Bevindingen en aanbevelingen

Uit de methodeanalyse is gebleken dat geen van de methoden de ie-ij-regel gebruikt voor het aanleren van de spelling van spelambigue woorden met ei en ij. Hiermee lopen de methoden achter op de bestaande lespraktijk, want een kleine minderheid van 16% van de docenten in het Nedersaksisch taalgebied gebruikt de ie-ij-regel al wel. Nog eens 28% van de docenten die de regel niet gebruiken, overweegt na het invullen van de enquête dit wel te gaan doen.

Hierom het advies aan methodemakers de ie-ij-regel in het Nedersaksisch taalgebied onderdeel te maken van de didactiek met betrekking tot de spelling van spelambigue woorden met ei en ij, bijvoorbeeld door hier melding van te maken in het docentenmateriaal en door te voorzien in leerlingenmateriaal waarin de ie-ij-regel aangeboden wordt. Ook in taalmethoden en streektaalleermiddelen zou aandacht voor taalkundige kenmerken zoals de klankverschillen in en tussen streektalen (zoals de ie-ij-regel) op zijn plaats zijn, bij voorkeur op een onderzoekende wijze.

Aangezien uit de enquête onder docenten blijkt dat vier op de tien docenten in het Nedersaksische taalgebied zich er niet van bewust zijn dat de ij als ie uitgesproken wordt, zou het goed zijn als docenten daar in hun opleiding op gewezen worden, zodat zij dat principe in hun lessen kunnen gebruiken, eventueel als aanvulling op de gangbare inprentingsdidactiek.

Deze adviezen zouden eraan bij kunnen dragen dat in de toekomst meer leerlingen deze ie-ij-regel aangeboden krijgen, om zo de cognitieve belasting van het spellen van spelambigue woorden met ei en ij te verminderen. Doordat hierdoor minder lestijd nodig is voor het aanleren van spelambigue woorden met ei of ij wordt ruimte gecreëerd in het vaak als te vol ervaren programma in het basisonderwijs.

Literatuurlijst

Adviescommissie voor de Leerplanontwikkeling (1978). *Schooltaal Thuistaal*. 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij.

Antoniou, K., K. Grohmann, M. Kambanaros & N. Katsos (2016). The effect of childhood bilingualism and multilingualism on executive control. *Cognition*, 149, 18–30.

Appel, R., F. Kuiken, K. Hengeveld, P. Muysken & A.E. Baker (2002). *Taal en Taalwetenschap*. Oxford: Blackwell.

Auer, P., P. Baumann & C. Schwarz (2011). Vertical vs. horizontal change in the traditional dialect of southwest Germany: a quantitative approach. *Taal & Tongval*, 63 (1) (2011), 13–41.

Bahtina, D. & J.D. ten Thije (2012). Receptive Multilingualism. In C. A. Chapelle (ed), *The Encyclopedia of Applied Linguistics*. Oxford: Blackwell. doi: 10.1002/9781405198431.wbeal1001.

Baker, C. (2001). 7. Bilingualism and Cognition. In *Foundations of Bilingual Education and Bilingualism* (pp. 134-161). Clevedon: Multilingual Matters.

Bakkes, P. (red.) (2005). *Dien eige taal*. Roermond: Bureau Streektaal Nederlands-Limburgs.

Barbiers, S., H.J. Bennis, G. De Vogelaer, M. Devos & M.H. van der Ham (2005a). *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten/Syntactic Atlas of the Dutch Dialects Volume I*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Barbiers, S., H.J. Bennis, G. De Vogelaer, M. Devos & M.H. van der Ham (2005b). Commentaar bij *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten/Syntactic Atlas of the Dutch Dialects Volume I*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Barbiers, S., H.J. Bennis, G. De Vogelaer, M. Devos & M.H. van der Ham (2006). *Dynamische Syntactische atlas van de Nederlandse Dialecten (DynaSAND)*. Amsterdam: Meertens Instituut. Geraadpleegd op <http://www.meertens.knaw.nl/sand/>.

Barbiers, S., J. van der Auwera, H.J. Bennis, E. Boef, G. De Vogelaer & M.H. van der Ham (2008a). *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten Deel II / Syntactic Atlas of the Dutch Dialects Volume II*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Barbiers, S., J. van der Auwera, H.J. Bennis, E. Boef, G. De Vogelaer & M.H. van der Ham (2008b). Commentaar bij *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten Deel II / Syntactic Atlas of the Dutch Dialects Volume II*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

Beek, A van der., M. Rijks & A. Maters (2015). *Taal in beeld*. Tilburg: Zwijssen. (Zie ook Stapel & Huisman 2015)

Beernink, R., E. van Koeven & M. Vreman (2010). *Taal-didactiek*. Baarn/Utrecht/Zutphen: ThiemeMeulenhoff.

Benedictus-van den Berg, S. (2012). 12.1. Nederland als geheel. In G. Extra & K. Yağmur (red.), *Language rich Europe: trends in beleid en praktijk voor meertaligheid in Europa* (pp. 170-178). Cambridge: Cambridge University Press.

Bennis, H. J. (2010). Dialect & taalvariatie. Over taal en dialect. In J. de Bruijn (ed.), *Typisch Nederlands; tradities en trends in Nederland*. (pp. 250-279). Zwolle: Waanders.

Benoit, A., A. Geudens, R. Irausquin, E. Koeckebacker, S. van der Linden, I. van Loosbroek, H. Lucas, W. Stegeman, L. Verhoeven, J. Warnaar, A. Schelfhout & A. de Bode (2015). *Veilig leren lezen*. Tilburg: Zwijssen.

Berg, H. van den, T. van den Berg, J. van Driel-Copper, I. Engelbertink, W. Gloudemans, I. Meijnsing, J. Mis, C. Stolze-van der Vegte, S. Lantman, G. Verhey, A. Coos Vuurmans & M. van Dam. (2014). *Taalverhaal.nu*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff.

Berthele, R. (2008). Dialekt-Standard Situationen als embryonale Mehrsprachigkeit. Erkenntnisse zum interlingualen Potenzial des Provinzlerdaseins. *Sociolinguistica* 22, 87-107.

Bezoen, H.L. (1948). Taal en volk van Twente. In J.H. Brouwer & G.A. van Es (red.) *Teksten en Studien 1*. Assen: Van Gorcum. Geraadpleegd via <http://www.dbnl.org>.

Bijlhout, M., J. Nieborg, K. van der Zouw, D. de Kruyf, M. Janssen, D. Manders, L. Rosendaal & C. Sanders (2014). *Lijn 3*. 's-Hertogenbosch: Malmberg.

Bloemhoff, H. (2005). *Taaltelling Nedersaksisch. Een enquête naar het gebruik en de beheersing van het Nedersaksisch in Nederland*. Groningen/Olderbeek: Stichting Stellingwarver Schrieversronte.

Bloemhoff, H. (2008a). 4.1. Klank- en Vormleer. In H. Bloemhoff, J. van der Kooi, H. Niebaum & S. Reker (red.), *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde* (pp. 65-112). Assen: Van Gorcum.

Bloemhoff, H. (2008b). 6. Taalsociologische aspecten. In H. Bloemhoff, J. van der Kooi, H. Niebaum & S. Reker, *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde* (pp. 294-323). Assen: Van Gorcum.

Bloemhoff, H., J. van der Kooi, H. Niebaum & S. Reker (red.) (2008). *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde*. Assen: Van Gorcum.

Bloemhoff-de Bruijn, Ph. (2009). *Handleiding voor het schrijven van de streektaal van Noordwest-Overijssel, Salland en de Oost-Veluwe*. Kampen: IJsselacademie.

Boer, W. de, L. Boersma & J. Douwes (red.) (2016). *Spoar8*. Raadpleegbaar via <http://www.spoar8.frl>.

Boers, H. (1993). Dialect in Vorden (Gdl.). Een onderzoek naar kennis, gebruik en aanzien van het dialect. In L. Kremer (red.), *Diglossiestudien. Dialekt und Standardsprache in niederlandisch-deutschen Grenzland. Westmünsterland. Quellen en Studien 1* (pp. 123-148). Vreden: Gescher.

Boersma, L. (red.) (2016). *Dat hast goed dien, Tomke! Tomke 20*. Leeuwarden: Afuk.

Bree, C. van (2000). De ontwikkeling van het Twentse genussysteem. *Nederlandse Taalkunde* 5, 217–243.

Bree, C. van (2008). 4.2. Syntaxis. In H. Bloemhoff, J. van der Kooi, H. Niebaum & S. Reker (red.), *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde* (pp. 113-133). Assen: Van Gorcum.

Broek, T. van den, G. de Haan, M. Schouten, N. Braaksma, B. Buijs, A. Luijendijk, A. Middel, S. Lantman, C. Verhoeven & M. Verhulst (2014). *Spelling op maat*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.

Brouwer, T., H. Wossink, K. ten Barge, M. van Gog, M. Hagers, I. Hendriks, M. Huijzer, F. Pals, H. van der Werf & S. Faessen (2015). *Staal. Taal.* 's-Hertogenbosch: Malmberg. (Zie ook Schraven et al. 2015)

Daan, J. & M.J. Franken (1977). *Atlas van de Nederlandse klankontwikkeling 2*. Amsterdam: Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij. Geraadpleegd via <http://www.dbnl.org>.

De Vogelaer, G., J.-P. Chevrot & A. Nardy (2017). Bridging the gap between language acquisition and sociolinguistics. In G. De Vogelaer & M. Katerbow (red). *Acquiring sociolinguistic variation*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. Geraadpleegd via <http://www.academia.edu>.

Dorren, G. (2016). Tweetaligheid: een onontgonnen hulpbron. *Levende Talen Magazine 103* (7), 23-27.

Doddema, E. (red.) (2002). *Toverbalen. T Grunneger Ketaiertje. Verhaaltjes, gedichten en liedjes in de Groninger taal voor basisscholen*. Groningen: Stichting Grunneger taal & Stichting 't Grunneger Bouk.

DUO (2016). *Basisgegevens bekostigd onderwijs 2015*. Geraadpleegd via <http://www.stamos.nl>.

Elzinga, A. & R. de Graaf (2015). Motivatie voor Engels en Frans in het tweetalig onderwijs. Zijn leerlingen in het tweetalig onderwijs gemotiveerdere taalleerders? *Levende Talen Tijdschrift 4* (16), 16-26.

Expertgroep Doorlopende Leerlijnen (2008). *Over de drempels met taal. De niveaus voor de taalvaardigheid*. Enschede: SLO. Geraadpleegd via <http://www.slo.nl/>.

Expertgroep Doorlopende Leerlijnen (2009). *Referentiekader taal en rekenen. De referentieniveaus*. Enschede: SLO. Geraadpleegd via <http://www.slo.nl/>.

Extra, G. & K. Yağmur (red.) (2012). *Language rich Europe: trends in beleid en praktijk voor meertaligheid in Europa*. Cambridge: Cambridge University Press.

Germs, J., A. Kiers, J. Kruimink, M. Scholten, R. Elferink & M. Lubbers (red.) (2011). *Jamero. Nieuw Drentse Kinderliedties*. Beilen: Het Drentse Boek.

- Gerritsen, H. (2017). *Het Nedersaksisch versterken. Toespraak op het symposium 'Woarumme? Doarumme!' ter gelegenheid van het afscheid van Philomene Bloemhoff-de Bruijn.*
- Ginneken, J. van (1934). Diftongeringsparallellellen: ijs – ies, lijf – lief, fille – fej. *Onze Taaltuin* 2, 295. Geraadpleegd via <http://www.dbnl.org>.
- Ginneken, J. van (1934-1935). De geschiedenis der drie geslachten in Nederland. *Onze Taaltuin* 3, 33-42. Geraadpleegd via <http://www.dbnl.org>.
- Goossens, J. & J. Taeldeman (1998-2005). *Fonologische atlas van de Nederlandse dialecten. I-III.* Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.
- Groafschupper Plattproater Kring (2012). *Grafschafter Platt für den Schulunterricht. "Dat maakt Pleseär!" Materialsammlung für Schulen der Grafschaft Bentheim.* Bad Bentheim: A. Hellendoorn KG.
- Grunneger Leskist* (z.d.). Groningen: Stichting Grunneger Taol.
- Hagen, A. (1982). Dialect en school. Een beschouwing over het verschijnsel dialect en de invloeden daarvan op het onderwijs. *DCN Cahier 12.* Groningen: Wolters-Noordhoff.
- Harmsen, L. (2014). *"Häökeri-je, blinde dieskes en struns."* Onderzoek naar de kennis van het Achterhoeks dialect bij kinderen. Nijmegen: Radboud Universiteit. (Ba-scriptie)
- Helsloot, K. (2005). *Gewoon Taoltrotters/Toaltrotters.* Amsterdam: Studio Taalwetenschap.
- Herweijer, M. & J.H. Jans (2009). *Nedersaksisch waar het kan.* Groningen: Vakgroep Bestuursrecht & Bestuurskunde.
- Van den Heuvel, F., M. Janssen & M. ter Horst (2012). *Taal Actief.* 4de herz. Editie. Den Bosch: Malmberg.
- Homburg-Nijhof, M.J.G. (z.d.). *Super Spellen en Stellen.* Hengelo (ov): KlasseKist.
- Hoppenbrouwers, C. (1990). *Het regiolect, Van dialect tot Algemeen Nederlands.* Muiderberg: Coutinho.

- Hottenhuis, A. (1993). Dialectverlies in Twente. *Taal & Tongval* 6 (45), 26–39.
- Huis van de Groninger Cultuur (z.d.). *Klunderloa. Gronings lesmateriaal voor het basisonderwijs*. Groningen: Huis van de Groninger Cultuur. Raadpleegbaar via <http://www.klunderloa.nl>.
- Huizenga, H. (2010). *Taal & Didactiek: Spelling*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.
- Huizenga, H. & R. Robbe (2013). *Basiskennis taalonderwijs*. Groningen/Houten: Noordhoff Uitgevers.
- Huus van de Taol (z.d.). *Wiesneus*. Beilen: Huus van de Taol. Raadpleegbaar via <http://www.wiesneus.nl>.
- Jansen, M. J. (2015). *Dialect en onderwijsprestaties in het basisonderwijs*. Utrecht: Universiteit Utrecht. (Ma-scriptie)
- Janson, D. (2013). *Op zoek naar letters*. Hengelo (Gld): JansonAdvies.
- Janson, D. (z.d.). *Het taallab*. Hengelo (Gld): JansonAdvies. Raadpleegbaar via <http://www.hettaallab.nl>.
- Janssen, H., P. van den Heuvel & L. Verlouw (2003). *Taal op Maat. Spelling*. Groningen/Houten: Wolters-Noordhoff.
- Janssen, K., B. Munsterman & K. ten Barge (2008). *Taaljournaal*. Den Bosch: Malmberg.
- Janssens, G. & A. Marynissen (2008). *Het Nederlands vroeger en nu*. Leuven: Acco.
- Kehrein, R. (2012). *Regionalsprachliche Spektren im Raum. Zur linguistischen Struktur der Vertikale*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Klaor veur de start* (z.d.). Beilen: Stichting het Drentse Boek.
- Klom, J. (2017). *Regionale Variation im Erwerb des niederländischen Genussystems*. Münster: Westfälische Wilhelms-Universität Münster. (Dissertatie)
- Kroese, T., H. Beerlage, H. Finkers, B. Groothengel, A. Hottenhuis, G. Kraa, H. Morshuis, H. Nijhuis, G. Vaanholt, H. Hetterschijt, T. Kamphuis, H. Morshuis & H.

Swennenhuis (2008). *Twents. Spelling & Grammatica*. Enschede: Uitgeverij Twentse Welle.

Kroon, S. & T. Vallen (2004). *Dialect en school in Limburg. Studies in meertaligheid*. Amsterdam: Aksant Academic publishers.

Kruijssen, J. & N. van der Sijs (ed.) (2014). *Meertens Kaartenbank*. Raadpleegbaar via <http://www.meertens.knaw.nl/kaartenbank>.

Krummels, een kwartier Drèents, Dreints, Drents veur de basisschoel. Verhaolen, gedichten, liedteksten, lessuggesties en verwarkingsmeugelijkheden (2005). Assen: Stichting Drentse Taol.

Lange, E. (2007). *Drenten en hun taal*. Assen: Onderzoeksbureau van de provincie Drenthe.

Maas, S. (2014). *Twents op sterven na dood? Een sociolinguïstisch onderzoek naar dialectgebruik in Borne*. Munster: Waxmann. (Doctoraalscriptie)

Mattheier, K. (1985). *Dialectologie van de dialectsprekers. Overwegingen omtrent een interpretatieve aanpak in de dialectologie*. In J. Taeldeman en H. Dewulf (red.), *Dialect. Standaardtaal en Maatschappij* (pp. 23-44). Leuven.

Nijen Twilhaar, J. (2003). *Sallands, Twents en Achterhoeks*. In N. van der Sijs (red.), *Taal in stad en land*. Den Haag: Sdu Uitgevers.

Nijen Twilhaar, J. (2008). *5.4.1. Oost-Overijssel*. In H. Bloemhoff, J. van der Kooi, H. Niebaum & S. Reker, *Handboek Nedersaksische Taal- en Letterkunde* (pp. 240-255). Assen: Van Gorcum.

Nortier, J. (2009). *Nederland meertalenland. Feiten, perspectieven en meningen over meertaligheid*. Amsterdam: Aksant.

Oefenweb (2012). *Taalzee*. Amsterdam: Oefenweb. Raadpleegbaar via <http://www.taalzee.nl>.

Paardekooper, P.C. (1965). *Het Westvlaams in Frankrijk. Ons Erfdeel* 9, 60-62.. Geraadpleegd via <http://www.dbnl.org>.

Pelgrom, E. & J. Hendriksen (red.) (2015). *Taal: doen!* Enschede: Ave.ik.

Permentier, L. (2005). Leidraad Nederlandse Spelling. In *Woordenlijst Nederlandse taal*. Den Haag: Van Dale (1ste oplage).

Permentier, L. (2007). Leidraad Nederlandse Spelling. In *Woordenlijst Nederlandse taal*. Den Haag: Van Dale (3de oplage).

Prokofjew, S. (muziek), J. Germs, B. Lemmers & M. Scholten (red.). (z.d.). *Peter en de wolf. Een muzikaal sprookje in het Drents*. Beilen: Stichting het Drentse Boek.

Reker, S. (1983). Tussen hogelandster Gronings en het standaard-Nederlands. *Driemaandelijke Bladen* 35, 1-28. Geraadpleegd via <http://www.dbnl.org>.

Rijpma, E. & F. G. Schuringa (1917). *Nederlandse spraakkunst*. Editie bewerkt door J. van Bakel (1972, 24ste druk). Groningen: Wolters-Noordhoff. Geraadpleegd via <http://www.dbnl.org>.

Ruijven, B. van & J. Ytsma (z.d.). *Taalbeeld en schoolprestaties in Drenthe, Fryslân en Limburg*. [niet gepubliceerd]

Sassen, A. (1953). Het Drents van Ruinen. *Teksten en Studiën* 13. Assen: Van Gorcum. Geraadpleegd via <http://www.dbnl.org>.

Schraven, J.L.M. (2000). *Zo leer je kinderen lezen en spellen*. Zutphen: Stichting TGM.

Schraven, J.L.M. (2009). *Zo leer je kinderen lezen en spellen*. 7de herz. druk. Zutphen: Stichting TGM.

Schraven, J.L.M., L. Groot, M. Korstanje, S. Masselink, M. Moraal & Y. Nederkoorn (2015). *Staal. Spelling*. 's-Hertogenbosch: Malmberg. (Zie ook Brouwer 2015)

De Schutter, G., B. van den Berg, T. Goeman & Th. de Jong (2005). *Commentaar bij MAND Morfologische Atlas van de Nederlandse Dialecten Deel I / Commentary. MAND Morphological Atlas of the Dutch Dialects Volume I*. Amsterdam: Meertens Instituut/Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde/Amsterdam University Press.

SLO & SVO (1982). *Dialect op de basisschool. Het Kerkradeproject: van theorie naar onderwijspraktijk*. Enschede: SLO/SVO.

Spelling PP (2009). Leusden: Montessorischool 't Ronde.

Stapel, P. & A. Huisman (2015). *Spelling in Beeld*. Tilburg: Zwijsen. (Zie ook van der Beek, Rijks & Maters 2015)

Stichting Grunneger Taol (1989). *Van heuren tot zeggen. Tien Grunneger lesbraivn veur grondschoolen*. Groningen: Stichting Grunneger Taol.

Stichting Snappet (2016). *Snappet. Connected learning*. Utrecht: Stichting Snappet. Raadpleegbaar via <http://www.nl.snappet.org>.

Taaldeman, J. (1989). A typology of Dialect Transitions in Flanders. *New Methods in Dialectology* (pp. 155-163). Dordrecht: Foris Publications Holland.

TwentseWelle (z.d.). *Twents Kwarteerken*. Enschede: TwentseWelle.

Van Keymeulen, J. (2008). Taallandschappen in de Zuidelijke Nederlanden. Universiteit Gent. *Praagse perspectieven 5*, 219-239. Geraadpleegd via <http://www.dbnl.org>.

Ven, H. van der, M. Vreman, G. Ligthart, I. Nolet, Y. van der Veen, M. de Vries, R. Beernink & B. van Schijndel (2015). *Taal op Maat*. Groningen: Noordhoff Uitgevers.

Visscher, Q. (2009). Nedersaksisch is de gêne voorbij (2009, 28 oktober). *Dagblad Trouw*. Geraadpleegd via <http://www.trouw.nl>.

Weijnen, A.A. (1966). ijs-ies. *Nederlandse dialectkunde*, buiten de tekst 15. Assen: Van Gorcum. Geraadpleegd via <http://www.dbnl.org>.

Weustink, H., T. Kroese & G. Kraa (1999). *Lessenserie Jewilmke. Glanerbrug*. Enschede: Van Deirse Instituut.

Weustink, H., T. Kroese & H. Hottenhuis (2001). *Lessenserie Jewilmke. Noordoost Twente*. Enschede: Van Deirse Instituut.

Weustink, H., T. Kroese, H. Hottenhuis & G. Kraa (2003). *Lessenserie Jewilmke. Riessen*. Enschede: Van Deirse Instituut.

Wolderman, G. & J. Haddingh (2016). *Echt waar? Echt waar!* Gasselte: Stichting StreekTaol in Projecten. Raadpleegbaar via <http://www.wiesneus.nl>.

Zwart, W.S. & H.J. Punte (2017). De meerwaarde van streektaal voor het spellingonderwijs. Spelambigue woorden eenvoudiger spellen dankzij het Nedersaksisch. *Levende Talen Magazine* 104 (4).

Bijlagen

Bijlagen zijn op aanvraag beschikbaar. Neem contact op via www.komvoortaal.nl.